

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Problém „života v pravdě“ u Jana Patočky z pohledu současné doby
The problem of „life in truth“ in the works of Jan Patočka from the point of
the view of the present

Anna Martínková

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání a Základy společenských
věd se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Problém života v pravdě v díle Jana Patočky v kontextu současné doby potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 4. 2021

Ráda bych využila toto místo k poděkování paní profesorce PhDr. Anně Hogenové, CSc. za její trpělivost s mou osobou, za její připomínky a rady k této bakalářské práci, byť to byla v distanční podobě výuky velká výzva pro obě strany. Velký dík patří i mé rodině, která mě ve psaní podporovala, a partnerovi Jakobovi Moudrému, který mi byl též velkou oporou a stabilním zázemím.

ABSTRAKT

Bakalářská práce je zaměřena k současnému problému neověřování pravdivosti v internetovém prostředí (fake news a jiných dezinformací). Cestou k tomuto cíli jsou analýzy různých pohledů na pravdu (mimo jiné i na pravdu v kontextu totalitního režimu), a to se zaměřením na „život v pravdě“ v patočkovském pojetí *alétheia* a s propojením jeho náhledu na smysl, tři životní pohyby, fenomén nitrosvěta, dimenzí životních poloh a s nimi spojených postojů.

Porovnáváno je zde Hegelovo pojetí *orthotés* (ὀρθότης) s Heideggerovým pojmem *alétheia* (ἀλήθεια) se snahou objektivně a cele postihnout problematiku poznání ve vztahu k „já“ a naopak vztah „já“ k okolnímu světu skrze emocionální prožívání vněmů, nálad, jež ovlivňují konstelace, ve kterých se ocitáme. Důraz je zde kladen na ozřejmění subjektivní složky ve vnímání pravdy, tak jak ji vyzdvihuje Patočka.

V práci je nastíněna problematika pravdivosti v internetovém prostředí, a to jednak ustanovením pojmů, jednak analýzou psychologických aspektů naivní a nekritické víry domněnkám, jež nejsou pravdivé.

V závěru je zdůrazněn jednak význam znalosti psychohygieny, jednak důležitost odvratu od *orthotés* ve smyslu pouhé pravdivosti. Pro zamezení zkratkovitého šíření dezinformací je totiž zapotřebí především nadhled a odstup, stejně jako znalost vlastního „já“. To vyžaduje tázání se na subjektivní prožitky a obrat k sobě samému, do vlastního nitrosvěta.

KLÍČOVÁ SLOVA

pravda, alétheia, život v pravdě, tři pohyby lidské existence, dezinformace

ABSTRACT

The bachelor thesis is focused on the actual problem of fact-checking in an online environment (fake news and another disinformation). The aim is fulfilled by analyses of different points of view to truth (also the view to concept of truth in a totalitarian regime). Analyses are focused on Patočka's concept of "life in truth", his view of meaning, three life movements, phenomenon of the inner world, dimension of life position and attitude connected with dimensions. Hegel's concept of *orthotés* (ὀρθότης) is here compared with concept of Heidegger *alétheia* (ἀλήθεια) in an effort to objectively and thoroughly express the problems of cognition. Trying to express it in relationship to "I" and to express the relationship of "I" to the circumjacent world via emotional experiences of perception and mood, which influence situations we experience. In the work emphasis is placed on the clarification of the role of the subject in perception of the Patočka's truth.

Thus, the work presents the problems truth in online environment via definition and analysis of psychological aspects of a naive and uncritical belief in untruthful assumption. The end of the work emphasizes the significance to know mental hygiene on the one hand, on the other hand the importance of turning away from *orthotés* in sense of mere veracity is discussed. To stop impetuous sharing of disinformation, detached view and keeping distance, together with knowledge of own "I" are necessary. For its is necessary questioning myself about my own experiences, turning in myself, into my own soul-world

KEYWORDS

truth, alétheia, life in truth, three moves of human's existence, disinformation

Obsah

1	Úvod	7
2	Pojetí pravdy	9
2.1.1	Definice	9
2.2	Alétheia v řeckém a novověkém myšlení	10
2.2.1	Platón	10
2.2.2	Aristotelés	10
2.3	Hegelův pohled na pravdu, respektive na logiku	11
2.3.1	Orthotés	13
3	Pojetí pravdy v kontextu státního zřízení	14
3.1	Moc bezmocných	18
4	K Patočkovu pojetí pravdy	21
4.1	Motivy v teoriích pravdy	21
4.1.1	Voluntaristický motiv	22
4.1.2	Pravda a holismus	24
4.1.3	Jistota a nejistota v nalézání pravdy	26
4.1.4	Smysl a hodnoty	27
4.2	Subjektivita	29
4.2.1	Motiv svobody k pravdě	32
4.3	Metafyzická zkušenost svobody	33
4.3.1	Vzájemný vztah svobody a pravdy	34
4.3.2	Předmetafyzika a kladná metafyzika	35
4.3.3	Negativní metafyzika	37
4.3.4	Logický pozitivismus	38
4.4	Pravda a vztah lidské existence	39

4.4.1	Pohyb u Aristotela a tři momenty lidské existence u Martina Heideggera ...	39
4.4.2	První pohyb	40
4.4.3	Druhý pohyb.....	42
4.4.4	Třetí pohyb	43
4.4.5	Prozření k pravdě.....	44
5	Svět, životní polohy a otřes smyslu	45
5.1	Dimenze světa a životní polohy.....	45
5.2	Otřes v koncepci Patočkovy filosofie	48
6	Falešné zprávy, dezinformace a hoaxy	50
6.1.1	Ustanovení pojmů.....	50
	Závěr.....	57
	Seznam použitých informačních zdrojů	59

1 Úvod

Práce usiluje o co nejobektivnější výklad o problematice pravdy a o různých pojetích pravdy, mimo jiné i v kontextu autoritářských režimů. Tato problematika je též uvedena do kontextu s dnes povážlivě velice rozšířeným fenoménem falešných zpráv a dezinformací.

Vzhledem k tomuto celkovému zaměření práce je primárně pozornost soustředěna k Janu Patočkovi, jenž se intenzivně zabýval myšlenkovým konceptem pravdy. Z Patočkova kánonu je v práci primární otázka pravdy, jejího hledání a života v ní, života v (post-)totalitní společnosti. Tato problematika je pojata atmosféře současné doby krize (nejen v situaci pandemie, nýbrž dlouhodobě se jedná o úpadek společnosti). Otázkou, na níž je tu hledána odpověď, zní: Lze i v demokratickém zřízení „žít v pravdě“, přestože se na člověka dennodenně valí salva lživých zpráv?

Naše století skýtá možnosti dozvědět se informace pouhým kliknutím, otevřením okna v prohlížeči počítače. Ale jakou máme záruku pravdivosti daného zdroje, jenž nás informuje? Jak se správně rozhodnout, na čí straně je pravda v mediální diskuzi, v debatě prezidentských kandidátů, či zkrátka v situaci v běžném životě, kdy se střetávají dva názory, vzájemně se konfrontují a dotýkají se nás, naší podstaty, případně smýšlení? Co to vlastně ona „pravda“ je?

Myslím, že nějakým určitým způsobem se „žít v pravdě“ snaží každý z nás, i tím, že společnost nás učí, co je morální a co ne. Lhaní jako non-pravda je ale jedním ze způsobů komunikace jako sociální fenomén běžný v našich životech. Kdy se ale lhaní stává přetvářkou a manipulací s lidmi? A jak se vlastně nazývá lež, která je lží „státní“, kdy se vykresluje klamný obraz o tom, jak to v daném státě funguje? Livingstone Smith považoval za lhaní „*jakékoliv chování, jehož funkcí je podat druhým falešnou informaci nebo jim upřít právo na pravdivou informaci.*“¹ Je ale velmi snadné vyhnout se lhaním tím, že řekneme část pravdy.

Český jazyk je jazyk krásný i v tom, že se v něm dá „kličkovat“ okolo ožehavých témat – krásným příkladem je rozhovoru s Václavem Havlem v dubnu 1983 v Listech: „*Vaši státní*

¹ MYNAŘÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). s. 16

činitelé tvrdí, že za názory se ve vaší zemi nezavírá.“ VH: Za názory ne, jen za jejich projev. Co to je ale za názor, který není projev? Což teprve svým projevem se nestává názor názorem?”²

Václav Havel věřil, že pravda a láska zvítězí nad lží a nenávistí. Otázkou je, jak ovšem pravdu rozeznat od lži – a to především v dnešní době internetového spojení, v době přesycené pluralitou povrchních, nepoučených, nekritických přejímaných „názorů“ širokých mas.

² SPIRE, Antoine a Václav HAVEL. Rozhovory Václava Havla: Na straně pravdy proti lži. *Listy.*: Časopis československé socialistické opozice [online]. Praha: Řím, 1983-04-03, VIII(2)

2 Pojetí pravdy

2.1.1 Definice

Čermák ve Velké všeobecné encyklopedii pravdu definuje jako „*filosofickou kategorii, která odráží adekvátnost poznání, jeho soulad s objektem poznání a dovoluje člověku orientovat se v jeho bytí na světě. (...) Dnes se většinou používá sociologické pojetí pravdy, podle něhož se za pravdivé musí považovat to, z čeho jako z pravdivého vycházejí lidé, protože podle toho jednají, a vytvářejí tak skutečnosti.*“³ Ve Velké všeobecné encyklopedie Diderot pravda odkazuje na pojem *alétheia*, jenž v řecké filozofii označuje skutečné poznání v protikladu k pouhému zdání (*doxa*). Původní význam pojmu *alétheia* byl: *odkrytost, neskrytost*, neboť pravda se skrývá pod povrchem jevů a je třeba ji intelektuálně odkrývat, vynášet ze stínu na světlo, „*nahlížením pravdy je vždy nahlížením bytí vycházejícího ze skrytosti (...). Pojem alétheia byl významně aktualizován M. Heideggerem (...) opřel se o etymologický rozbor řeckého výrazu alétheia jako odrytosti (Enrdecktheit), odkrývání (Entedeckung), odemčenessi (Erschlossung)*“⁴.

Pojem pravdy provází dějinami každé filozofické tázání již od tzv. osové doby⁵, kdy se mění lidské pojetí světa a pozvolna se přechází od mýtu k logu. Z přirozené zvidavosti a otevřenosti světu se člověk snaží dobrat se původu věcí kolem něj, příčin a zákonitostí. Pravda je tedy od počátku věků spojena s bytím, jehož podstatu se snažili definovat všichni filozofové, vycházejíce buď z platónského či aristotelovského základu.

Postupně však byla pravda pojatá ve smyslu neskrytosti nahrazena pojetím ve smyslu *orthotés* – správnost. Správnost ve smyslu logického sledu kroků, vyvození úsudku z premis, jež má za následek objektivizaci našeho světa, našeho vnímání, s tím však dochází k degradaci abstraktních subjektů (duše, ideje, já) na pouhé objekty, odcizení se vlastní podstatě.

³ ČERMÁK, Josef. Velká všeobecná encyklopedie: Pravda. Praha: Euromedia Group, 2010, s 772.

⁴ kol. autorů, ŠTĚPÁNEK, Vít, ed. Diderot: velká všeobecná encyklopedie: Alétheia. Praha: Diderot, 2001. s. 184.

⁵ srov.: JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: Karolinum, 1991.

Stojí tu proti sobě pak dvě protichůdné teorie – *orthotés* v hegelovském pojetí (byť ne tak důsledně technická jako v dnešní době) a *alétheia* v pojetí heideggerovském. Role pravdy a jejího nahlížení, logika jako procesuální sled kroků, které nám redukuje bytí na lineární sled postupů nebo logika ve smyslu *aither*, 5. esence, 5. elementu, jenž vše spojuje, zároveň řídí a usesbírává do logické podoby.

Pravda je neodlučitelně spojena s rozumem, a to především v descartovském smyslu *cogitatio*, ovšem více se tento vztah vyjevil v subjekt-objektovém rozvrhu světa, kdy je náhle mnohem náročnější nalezení určitého jednoho platného pravidla, neboť subjektivní pravda se u každého myslitele vyjevuje jinak.

2.2 Alétheia v řeckém a novověkém myšlení

Všechny evropské teorie pravdy vychází z řeckého základu, konkrétně z Platónových a Aristotelových myšlenek, proto je v následujících podkapitolách stručně představím. Zároveň je pro komplexnost našeho myšlení o pravdě důležitý i Hegelův myšlenkový konstrukt logiky – a s ní spojené pravdy.

2.2.1 Platón

Alétheia je podle Platóna dostupná ve světě pravzorů, idejí. Pouze duchem a racionalitou je možné dosáhnout poznání (*noésis*) a esenci jevů. Klára Holá vysvětluje pojem *alétheia* jako „neskrytost objasňující nám každé jsoucno, protože vyvstává ve světle přítomnosti všech věcí. (...) U Platóna se setkáváme s pojetím trvalé, smyslově nedostupné, celistvé říše idejí, kde se na nejdůležitějším místě nachází idea Dobra, která je zároveň ideou Bytí, *agathon*, a podílí se na všem, co v našem nedokonalém, pohyblivém a konečném smyslovém světě jest. Pro náš svět nepřekračující hranice smyslového poznání tedy platí, že vše, co je, je dobré a samo o sobě pravdivé.“⁶ Platón však není dualista, jeho svět smyslový je pouhým obrazem, napodobeninou světa idejí, díky nimž vznikl.

2.2.2 Aristotelés

Pro Aristotela jako zakladatele logiky je základní jednotkou myšlení *pojmem*, který získáme *definicí*. Ta má dvě části – posuzuje obecné znaky definovaného s obecnými znaky předmětů

⁶ HOLÁ, Klára. Platónova světelná metafyzika jako základ výchovy. Praha: Pedagogická fakulta, 2010

stejné třídy a to, čím se odlišují. Indukcí jsme schopni pojmy rozdělit do deseti skupin, tzv. kategorií. Ovšem, je nutno se ptát – známe-li pojem, můžeme rozhodovat i o jeho pravdivosti? Pojem „*kůň*“ nám neřekne nic o tom, jestli skutečně jest, nebo existuje pouze představa v naší hlavě. Proto je nutné spojení pojmů, které nazýváme *soudy*, a ty již mohou vypovídat o pravdivosti či nepravdivosti, o svém kladu či záporu. Nejdůležitější ze všeho je však nauka o úsudcích. Tzv. úsudek vzniká spojením soudů a je to proces, ve kterém ze známých soudů odvodíme dosud neznámý závěr, tj. to, co z nich vyplývá. „*Úsudek je to, co Aristotelés mínil hledáním pravdy,*“ zdůrazňuje Dostálová.⁷

Podle Heideggera, pro Aristotela je pravda základním přístupem k tematizaci bytí (jsoucího): „*Bytí (enai) jest Myšlení (noein/dialegein), resp. Řeč (legein).*“ Uvidíme, že jsou-li myšlení a řeč či lépe myšlení/řeč mody odkrývání (*aletheuein*), platí již jednou uvedené: býtí jsoucí znamená zůstat odkryté.⁸ M. Heidegger odmítá veškeré interpretace Aristotela jako nepřiměřené, které jej spíše dezinterpretovaly: „*Aristotelés nikdy netvrdil, že původní „místo“ pravdy je soud. Říká, že logos je takový způsob bytí pobytu, který může být odkrývající nebo zakrývající. Pravdivost logu se vyznačuje touto dvojitou možností: je to chování, které může rovněž zakrývat. Výpověď není primární „místo“ pravdy, nýbrž naopak, výpověď je modus osvojování odkrytosti.*“⁹

Platón a Aristotelés se zabývali pojetím pravdy rozumově a ve vztahu ke světu, ven. Snažili se přijít na původ všeho a definovat jej tak, aby nevznikaly žádné jiné pochybnosti. Neboť jen a jen tehdy byl-li dán jasný výrok, nemohla vzniknout pochybnost. A negováním tohoto pravda zanikala nebo vznikla nová skutečnost, která ale musela mít pravdivý základ.

2.3 Hegelův pohled na pravdu, respektive na logiku

Hegel ve svých dílech dělí logiku na dva, respektive tři druhy, kdy rozlišuje logiku objektivní (která se dále dělí podle předmětu –učení o bytí, učení o podstatě) a logiku subjektivní (učení o pojmu a ideji). Logika je ovšem podle něj věda o „čisté ideji“, ideji myšlení, která není

⁷ DOSTÁLOVÁ, Alena. Aristotelská logika. 2016. s. 7

⁸ srov.: VLČEK, Miroslav. ALETHEIA kai PROTE FILOSOFIA: Místo a úloha pravdy v Aristotelově koncepci vědění. E-LOGOS. Praha: VŠE, 2002. s. 3

⁹ Tamtéž. s. 5

poznávaná názory, natož abstraktními smyslovými představami.¹⁰ Úlohu logiky lze vyjádřit i tak, že zkoumá, do jaké míry jsou myšlenková určení schopna postihnout pravdu. Klam pochází právě z toho, že se nepozastavujeme nad konečnými určeními a přijímáme je jako platná a na základě jich jednáme i myslíme.¹¹ Hegel upozorňuje na různé způsoby poznávání pravdy, jež musíme nahlížet jako „*formy*“ – dělí pak formu zkušenostní, reflexivní a – jako nejdokonalejší – formu myšlení. Konkretizuje ovšem logično jako a) *abstraktní čili rozvažovací*, b) *dialektickou čili negativně rozumovou*, c) *spekulativní čili pozitivně rozumovou*, kdy tyto nejsou diferencované části, ale momenty všeho logicky reálného.¹²

Jako „pravda“ se podle něj nazývá myšlenková identita pojmu a věci (myšlení s předmětem). Aby se však vytvořila, neboť neexistuje o sobě a pro sebe, myšlení se musí ztvárnit podle předmětu a přizpůsobit se mu.¹³ Teprve *pojmem* je následně pravdou *bytí a podstaty*.¹⁴

V kapitole 1.1.1 byla zmíněna role rozumu – Hegel s rozumem operuje ve smyslu vědomí filosofie o tom, že „jejím obsahem je *skutečnost* a bezprostřední vědomí tohoto obsahu nazýváme *zkušeností*.“ V souladu s humovskou představou zkušenosti jako empirického pozorování rozlišuje Hegel to, co je „pouhým *jevem* (tedy přechodné a bezvýznamné) a co je opravdu *skutečností*.“ Skutečnost tedy podle něj musí být nutně shodná se zkušeností, což tvoří základ pravdivosti filosofie.¹⁵

Hegel ve své dialektice s ohledem na univerzální pohyb, vývoj onoho absolutního ducha poukazuje (v souladu se spinozovským *omnis determinatio est negatio*) na antitezi jako nejdůležitější párovou kategorii – neboť „*něco je, čím je, jen prostřednictvím svého ohraničení, tedy je sobě samému antitezí*.“¹⁶

¹⁰ Srov.: HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. s. 60

¹¹ Srov. HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. s. 78

¹² Srov. Tamtéž, s. 161-162

¹³ Srov. HEGEL, G. W. F. *Logika ako veda I*. Bratislava: Pravda, 1986. s. 51

¹⁴ Srov. HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. s. 162

¹⁵ Srov. HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. 44

¹⁶ HEGEL, G. W. F. *Logika ako veda I*. Bratislava: Pravda, 1986. s. 12

Ačkoli se myšlení jeví jako subjektivní činnost, jako takové však nemůže být součástí objektivní logiky – je však třeba poznat myšlení i jako subjektivní činnost, kdy pak jeho určeními jsou pravidla a zákony, jejichž znalost získáme zkušeností.¹⁷ Oproti tomu je třeba si uvědomit, že pravdivé v objektech nepřichází bezprostředně, ale je o tom třeba nejprve činně přemýšlet, abychom dosáhli skutečné povahy předmětu. Čistou podstatu objektu poznáme totiž jen čistým určením, tedy zkoumáním, jak je o-sobě a pro-sebe-sama, zkoumáním z myšlení samého a tím i jejich pravdivosti. Pokud bychom totiž vycházeli z pouhého pozorování a ze zkušenosti, přijímali bychom je zvnějška, definovali bychom je srovnáním s tím, jak se vyskytují ve vědomí. Není to ale určení objektu tak, jak je, ale podle určitého předpokladu, který je definiční.¹⁸

2.3.1 Orthotés

Orthotés neboli ‚správnost‘ je pro pojetí pravdy, respektive pravdivosti pojmem nesmírně důležitým v současné vědě. „*Orthotés je srovnáváním toho, co jest s tím, co je dáno předem jako vzor*“¹⁹ Je tady jako herakleitovský *logos*, jehož „*vzcházení je současně zacházením*“²⁰, je zde bytí a jakmile dojde k přeměně *logos* na logiku, sled nutných kroků, jde pak o „*v čase postupující sled správností, které se dají lehko kontrolovat.*“²¹ V dialektice je sylogismus (vyvozování úsudku z premis) technikou, jíž se zvenčí dostaneme k poznávané věci. Anna Hogenová prohlašuje: „*voluntarismus je nakonec v podstatě orthotés (...)*“²² *Orthotés* je zploštění, zúžení hlubší problematiky na pouhý logický diskurz, na tezi a antitezi, z nichž závěrem vznikne synteze, je to objektivizace subjektu, který zbyl po odstranění objektu. Zvěcnění, poukazuje Hogenová, je typické pro dnešní dobu, zvěcnění subjektu, duše, jáství,

¹⁷ Srov. HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. 68

¹⁸ Srov. HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. 77

¹⁹ HOGENOVÁ, Anna. Jak se prosazovala "Orthotés"? *E-LOGOS*. Praha: Katedra filosofie Ekonomické fakulty VŠE, 2001-06-01, 8.(1). ISSN 1121-0442. s. 4

²⁰ HOGENOVÁ, Anna. Jak se prosazovala "Orthotés"? *E-LOGOS*. Praha: Katedra filosofie Ekonomické fakulty VŠE, 2001-06-01, 8.(1). ISSN 1121-0442. s. 2

²¹ Tamtéž, s. 2

²² Tamtéž, s. 2

celého našeho života.²³ Aristotelská „fýsis“ - vzcházení neskrytosti ze zakrytosti, ze sebe k *telos*) je řadou negací, postupem, který předpokládá (a tedy i zakládá) *orthotés*.²⁴

Podle Hegela „*mechanismus je pouze bytí o sobě, chemismus je pouze bytí pro jiné, a teleologický (účelový) vztah je dialektickou jednotou bytí o sobě a bytí pro jiné.*“²⁵ Již sám Hegel se ve svém myšlenkovém konstruktě obával zjednodušení, ztráty vnitřního účelu, varoval před ním. Dochází k setkání s absolutní ideou, ke které dochází Hegel postupností v čase, tedy skrze *orthotés* (kontrolovatelným postupem). Tato systémovost realizující se spinozovskou negativností „*omnis determinato est negatio*“ se projevila v ideologiích totalitních režimů 20. století, stejně jako ve vědě. Anna Hogenová nám však spolu s Aristotelem připomíná rozdíl mezi *telos* a *entelecheia*.²⁶ Souběžně s tím upozorňuje na problém absence teze: „*Právnícká pravda je založena jen na chybách v postupu protivníku, tj. je založena pouze negativně, chybí jí pozitivní kladení, chybí jí důkaz teze, důkaz thetický.*“²⁷

3 Pojetí pravdy v kontextu státního zřízení

Pro pochopení pravdy v Patočkově díle je podle mého názoru na místě definovat si tehdejší státní zřízení a konfrontovat jej s Platónovým pojetím ideálního státu, kdy jediným ustanovením, které lze schopno poskytnout každému člověku místo podle jeho přirozenosti, je aristokracie, respektive sofokracie. Jeho model struktury státu má formu pyramidy, kdy v čele státu stojí skupina moudrých, filosofů, s právem vládnout, následují pod nimi strážci

²³ Srov. HOGENOVÁ, Anna. Jak se prosazovala "Orthotés"? *E-LOGOS*. Praha: Katedra filosofie Ekonomické fakulty VŠE, 2001-06-01, **8**,(1). ISSN 1121-0442. s. 3

²⁴ Srov. tamtéž, s. 5

²⁵ Hegel, G.W.F., *Lgika*. Bratislava: SAV 1961, s. 255-257 in: HOGENOVÁ, Anna. Jak se prosazovala "Orthotés"? *E-LOGOS*. Praha: Katedra filosofie Ekonomické fakulty VŠE, 2001-06-01, **8**,(1). ISSN 1121-0442. s. 3

²⁶ HOGENOVÁ, Anna. Jak se prosazovala "Orthotés"? *E-LOGOS*. Praha: Katedra filosofie Ekonomické fakulty VŠE, 2001-06-01, **8**,(1). ISSN 1121-0442. s. 4

²⁷ Tamtéž, s. 8

neboli správci/bojovníci a základnu tvoří výrobci hmotných statků – zemědělci, řemeslníci, obchodníci. Každý z nich si zaslouhuje své místo podle typu duše a ctnosti.²⁸

Analýza Platónova konceptu ukazuje první náčrt totalitního státu se všemi znaky – neomezená moc vládců, chybějící právní řád, společné vlastnictví (a to nejen majetku, ale i žen a dětí), kolektivismus ve výchově, eugenické zásahy do plození dětí, další zásahy do intimní sféry, cenzura uměleckých děl a vyloučení většiny z vlády. Taková byla představa v 5. století př. n. l.

Ve 20. století již známe pojem ideologie ve smyslu soustavy idejí, názorů a teorií. Politická ideologie usiluje o obecný a ucelený výklad člověka a společnosti, ze kterého by vycházel program politického jednání určité skupiny a který představuje soubor základních tezí, kterými se skupina řídí. Co se totalitního, respektive totalitárního, řádu týče, je to jediná ideologie, která si činí nárok na neomylnost, ideologie netolerantní, diktátorsky a mocensky schopná manipulovat se všemi oblastmi lidského života a prostřednictvím státu je ovládat.²⁹

Hovoříme-li se o politickém životě, představme jedno ze základních dělení (lehce zjednodušené) na režimy demokratické a režimy totalitní. Ovšem, jak poukazuje Balík, „*historie zaznamenala existenci svébytných politických režimů, které nejenže nenaplňovaly charakteristiky demokracie či totalitarismu, ale ani se o to nesnažily.*“³⁰ My se zaměříme na režim totalitarismu. Balík upozorňuje, že co se podmínek jeho vzniku týče, dělí se odborníci na dvě skupiny: jedna vidí totalitarismus jako „horší stránku lidstva“, rys lidské povahy, druhá (a k ní patří mj. i Arendtová) jej vidí jako následek moderní společnosti, jíž chybí vnitřní třídní struktury.³¹

²⁸ Srov. PLATÓN. Ústava. 6, opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2005. s. 233-268

²⁹ Srov. ŠTĚPÁNKOVÁ Olga, PASEKA Vladimír: Sociologická encyklopedie: Ideologie. [online] Sociologický ústav AV, 2018.

³⁰ BALÍK, Stanislav. SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY: Totalitní a autoritativní režimy. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 2007 s. 41

³¹ Srov. tamtéž, s. 42

Friedrich stanoví hlavní rysy totalitního systému:

- „systém staví legitimitu na oficiální ideologii, jež je přijímána a akceptována všemi členy společnosti;
- systém ovládá jediná masová strana většinou s jediným vůdcem v čele, je hierarchisticky organizována a státní byrokracii je buď nadřizena, a/nebo je s ní výrazně propojena;
- vládnoucí strana (příp. jí kontrolovaná byrokracie) má absolutní monopol na kontrolu všech prostředků ozbrojené moci (armády) a zcela kontroluje prostředky masové komunikace;
- (tajná) policie zajišťuje fyzickou a psychickou kontrolu společnosti, přitom používá teroristické postupy;
- (dodatečně přidané) centrální řízení a kontrola ekonomiky.³²

Arendtová jako hlavní zástupkyně názoru, že totalitarismus je spojený s moderní dobou, jako jednu z důležitých rysů tohoto konceptu pojímá teror, oproti tomu Sartoti jej pokládá za patologický jev a na rozdíl od Arendtové počítá s vývojem totalitních režimů.³³ V návaznosti na Friedricha byly José Linzem stanoveny tři podmínky, aby byl režim označen jako totalitní:

- Existence monistického centra moci
- Existence autonomní ideologie, s níž se vládnoucí skupina/vůdce identifikuje a jež překračuje konkrétní program a interpretuje realitu či konečný smysl a cíl dějin
- Je vyžadována a řízena občanská participace a aktivní politická mobilizace – pasivní poslušnost a apatie je nežádoucí.³⁴

Oproti tomu autoritativní režimy Linz charakterizoval jako politické systémy: „s limitovaným politickým pluralismem; bez vybroušené a vedoucí ideologie, zato s typickou mentalitou; bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace (vyjma některých etap jejich

³² BALÍK, Stanislav. SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY: Totalitní a autoritativní režimy. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 2007 s. 42

³³ Tamtéž, s. 43

³⁴ Srov. tamtéž, s. 43,

vývoje); v nichž vůdce či výjimečně malá skupina uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic.“³⁵

Definici ještě zúžil a konkretizoval Wolfgang Merkel, jenž stanovil tyto typy:

- a) Komunistické totalitní režimy – podle nositele moci, kdy totalitní jsou pouze pod diktaturou jednoho vůdce;
- b) Fašistické totalitní režimy – sem řadí pouze Třetí říši jako naplnění podmínek výše zmíněných (dochází k odmítání lidských a občanských práv a teroristickému charakteru uplatňování zákonů);
- c) Teokratické totalitní režimy – např. islámské varianty totalitních režimů na základě konzervativního, ortodoxního výkladu náboženství.³⁶

Je třeba poznamenat, že stejné podobné dělení následně uplatňuje i u autoritativních režimů, jež dělí na devět typů, v návaznosti na Linzovu pozdější typologii sedmi druhů, z nichž zmíním jen dva: a) komunistické autoritativní režimy založené na politické straně jako nositeli moci s akceptací minimálního pluralismu; b) fašistické autoritativní režimy, kde je myšleno stejně pojetí jako u totalitního typu, ale reálně existuje strana, hnutí, držící moc;³⁷

Od totalitních režimů výše zmíněných v Merkelově klasifikaci se tedy autoritativní režimy liší pojetím mentality, či ideologie a šíří jejího uplatňování ve společnosti (oba pojmy fungují jako opačné póly spektra), tolerancí organizací, které nejsou centralizovány (ale nesmí zpochybňovat podstatu režimu a být nelojální) a občanská pasivita nevádí, dokud jsou občané též loajální.³⁸

Aron rozlišuje u monopolních režimů následující charakteristiky: fašistický typ odmítá demokratické ideje a parlamentní soutěžení, ale zároveň se snaží o „zpolitizování“ až zfanatizování nějaké ideje, myšlenky. Komunistický režim se od fašistického zásadně liší

³⁵ BALÍK, Stanislav. SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY: Totalitní a autoritativní režimy. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 2007 s. 45

³⁶ Srov. BALÍK, Stanislav. SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY: Totalitní a autoritativní režimy. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 2007 s. 44

³⁷ Srov. tamtéž, s. 50

³⁸ Srov. tamtéž, s. 45

tím, že demokraticko-liberální ideje nepopírá, ale naopak chce jich odstraněním soutěže dosáhnout, je třeba potlačit oligarchii, ze které obviňuje pluralitní režimy, a vytvořit beztrždní společnost.³⁹ Zároveň Aron zmiňuje, že „každý režim monopolní strany v sobě skrývá nebezpečí totalitního vývoje. Neznamená to ale, že každý režim monopolní strany musí být totalitní charakter.“⁴⁰ Fenomén totalitarismu je totiž spojen s takovým režimem, ve kterém jedna strana dostane právo být u moci a její ideologie se stane oficiální pravdou.

3.1 Moc bezmocných

V předešlé kapitole jsem zmínila rozdíly mezi jednotlivými režimy. Tuto kapitolu sem vkládám v návaznosti a pro doplnění celistvého obrazu ve spojení motivy, týkajícími se pravdy, o nichž budu mluvit dále. Václav Havel na úvod svého díla *Moc bezmocných* mluví o post-totalitní společnosti s upozorněním, že se již nejedná o diktaturu v „klasickém“ slova smyslu. Ze všech argumentů – lokální omezenost působení, historická nezakotvenost, mocenské mechanismy – je nejdůležitější argumentace pružnou ideologií. Ideologií, která se přizpůsobila systému, systémem, který se jí přizpůsobuje. Ona ideologie nepotřebovala ke svému žití vůdce, naopak disponovala logicky strukturovaným a obecně srozumitelným výkladem, „nabízí člověku hotovou odpověď na jakoukoli otázku, nelze ji dost dobře přijmout jen částečně a její přijetí zasahuje hluboko do lidské existence.“⁴¹ Oplátkou ale byla rezignace na sebe sama, vlastní důstojnost, na vlastní vůli ke svobodě a pravdě.

„Ideologie fungovala jako způsob vztahování se ke světu, nabízející člověku iluzi, že je identickou, důstojnou a mravní osobností, a usnadňující mu tak jí nebýt (...).“⁴² Ideologie v tomto systému plní roli pravdy, pravdy na první pohled neochvějně, neotřesitelně a stojící na pevných základech. Při bližším pohledu toto ale přestává platit. Čím větší, a tedy i komplikovanější a nuceně strukturovanější je pole působnosti nějaké moci, tím více je

³⁹ ARON, Raymond; SCHIRMBECK, Samuel; SCHIRMBECK, Samuel. *Demokracie a totalitarismus*. 1993. in MÁCHOVÁ, Marcela. *Demokracie a totalitarismus*, s. 3

⁴⁰ ARON, Raymond; SCHIRMBECK, Samuel; SCHIRMBECK, Samuel. *Demokracie a totalitarismus*. 1993. in MÁCHOVÁ, Marcela. *Demokracie a totalitarismus*, s. 4

⁴¹ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných: Památce Jana Patočky*. Praha: ČT, 2016. s. 2

⁴² Tamtéž, s. 4

nutno zapojovat do sebe více lidí, kteří tomu věří a jsou ovládáni strachem. Již málokdo si ale uvědomí, že člověk sloužící tomuto systému je zároveň jakýmsi hybatelem onoho systému. „Člověku slouží tento systém jen do té míry, do jaké to je nezbytné k tomu, aby člověk sloužil jemu; cokoli „navíc“, tedy cokoli, čím člověk přesahuje své předem vymezené postavení, reflektuje systém jako útok na sebe sama.“⁴³ Je zde na místě citace, jež částečně rozkrývá zamlženost dějin:

„Post-totalitní systém se dotýká svými nároky člověka téměř na každém kroku. Dotýká se ho ovšem v ideologických rukavicích. Proto je život v něm skrz naskrz prorostlý tkání přetvářky a lži: vláda byrokracie se nazývá vládou lidu; jménem dělnické třídy je zotročena dělnická třída; všestranné ponížení člověka se vydává za jeho definitivní osvobození; izolace od informací se nazývá jejich zpřístupněním; mocenská manipulace veřejnou kontrolou moci a mocenská svévole dodržováním právního řádu; potlačování kultury jejím rozvojem; rozšiřování imperiálního vlivu je vydáváno za podporu utlačovaným; nesvoboda projevu za nejvyšší formu svobody; volební fraška za nejvyšší formu demokracie; zákaz nezávislého myšlení za nejvědeckější světový názor; okupace za bratrskou pomoc. Moc je v zajetí vlastních lží, proto musí falšovat. Falšuje minulost. Falšuje přítomnost a falšuje budoucnost. Falšuje statistické údaje. Předstírá, že nemá všemocný a všeho schopný policejní aparát. Předstírá, že respektuje lidská práva. Předstírá, že nikoho nepronásleduje. Předstírá, že se nebojí. Předstírá, že nic nepředstírá.“⁴⁴

Čím více roste význam ideologie, tím více se ideologie stává skutečností svého druhu, která je nakonec podstatnější než skutečnost samotná, jevy nevyplývají ze svých přirozených významů, ale z jejich pojetí chápání z ideologického kontextu. Díky tomuto je tento systém navenek tak silný. „Osvědčuje se proto jen potud, pokud je člověk ochoten žít ve lži.“⁴⁵ Máme tu tedy opět situaci pravdy a ne-pravdy. Otázka zní: Lze i záměrně vystavenou ne-pravdu brát jako negaci pravdy? Lze ji brát jako její zrcadlení procházející skrze rozpor v obou pojmech a v tom, co znamenaly v reálném světě komunistického režimu?

Odpověď na ni není jednoznačná. Avšak tato ne-pravda byla prezentována vyšší, státní mocí, všichni jí věřili, řídili se podle ní a díky tomu takto přispívali ke stanovení jakéhosi standardu. Václav Havel to připodobňuje k zelináři a úřednici, kteří oba automaticky umístili do regálu a na nástěnku ceduli: „Proletáři všech zemí, spojte se!“. Není podstatné, zda s tím souhlasí, či ne, zda si to skutečně myslí, či ne. Podstatné je, že tento akt tvoří pozadí jejich

⁴³ HAVEL, Václav. Moc bezmocných: Památce Jana Patočky. Praha: ČT, 2016. s. 5

⁴⁴ Tamtéž, s. 5

⁴⁵ Tamtéž, s. 8

každodenního života, tvoří to panorama jejich dní. „*Panoráma, které má ovšem také svůj skrytý význam: připomíná člověku, kde žije a co je od něho očekáváno; sděluje mu, co dělají všichni ostatní, a naznačuje mu, co má dělat i on, nechce-li se vyřadit (...)*“⁴⁶ Tímto vyvěšením však zelinář s úředník uvádějí systém samoúčelně do pohybu, navzájem se tím aktem ovlivňují a udržují systém stabilní. Potvrzují domněnku (či chcete-li předpoklad), že se to tak dělá a musí se to dělat. Václav Havel upozorňuje na krizi identity samé. Upozorňuje na mravní krizi společnosti, kdy člověk, který se snížil na pouhé uspokojování základních potřeb, je člověkem demoralizovaným; o jeho demoralizaci se systém opírá. Jakékoliv narušení, vybočení z konceptu musí být okamžitě potrestáno, odstraněno, a to z jednoho prostého důvodu: že každé vystoupení ze života ve lži jej „*popírá jako princip a ohrožuje jako celek*“⁴⁷

Disidentství je zde představováno jako špatně chápaná „opozice“ – disidentství není ani tak skupina, která se snaží politicky ovlivňovat vlivné osobnosti a masy, jako spíš „skupina otřesených“ (jak by je podle mého označil Patočka), snažících se žít život v pravdě za podmínek tomu nepřejících. Postavení disidenta je důsledkem konkrétních životních – existenciálních – postojů (...). Zde se zcela ryze u těchto lidí projevovala vůle života ke svobodě. Způsob úmyslné organizace lidí někým jiným za účelem jejich osvobození nikdy nemůže vést k osvobození. Vzpomeňme si na Patočku: v rámci neadekvátnosti platí, že „*poznávání, které nám dává skutečnou moc, které nám umožňuje ovládat reality, není nikdy pochopením celku, a na druhé straně náš vztah k celku nemůže být nikdy vztahem ovládaní, vztahem rozhodující a nadřazené vůle*“⁴⁸

Boj post-totalitního režimu s disidenty je ve skutečnosti bojem adekvace s neadekvací, boje ne-pravdy s pravdou, při němž bylo a je těžké přesvědčit o svém stanovisku někoho, kdo se podmanil ideologii, přijal její pravdu a zaštil se jí odhodlán nepřistoupit na diskuzi.

„*Je-li základem práce disidentských hnutí služba pravdě, (..) přerůstá tato služba nutně v obranu člověka a jeho práva na svobodný a pravdivý život (v obranu lidských práv a v boj*

⁴⁶ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných: Památce Jana Patočky*. Praha: ČT, 2016. s. 8

⁴⁷ Tamtéž, s. 10

⁴⁸ PATOČKA, Jan. *Problém pravdy*. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 459

za respektování zákonů), pak další fází je (...) rozvoj paralelních struktur.“⁴⁹ Paralelní struktura je myšlenka druhé kultury, která si přirozeně vytváří svou vlastní organizaci, „samizdatové“ edice, která se snaží rozvíjet kulturní oblast života v nezávislosti a (aspoň relativní) svobodě. Tyto formy projevu byly nejvýznamnějším projevem života v pravdě a hlavním bodem agendy disidentských hnutí.

4 K Patočkovu pojetí pravdy

Patočka se zabýval filosofií a zajímal ho i vztah náboženství a filosofie. Jan Patočka, již v roce 1929 ve stati *Theologie a filozofie* napsal: že „nemělo by tomu být tak, aby filozofové museli hájit princip jedné pravdy proti theologům. Nýbrž tak, aby nám theologům a s námi pomáhali hledat přiměřené vyjádření jedné, ale ne jednoduché a na jedné úrovni ležící pravdy (...)“⁵⁰

4.1 Motivy v teoriích pravdy

Jak již bylo řečeno výše, mnoho evropských teorií pravdy vychází z řeckého myšlenkového základu – tedy, především z toho platónského, neboť Aristotelés se zabýval pravdou spíše ve smyslu logickém. V případě inspirace Platónem se jedná především o tzv. adekvační pojetí pravdy. Patočka poznamenává: „Tyto teorie spojují:

- 1) *motiv logický (pravda je správný soud)*
- 2) *motiv věcné adekvace: ‚správnost‘ spočívá v tom, že reprodukuje myšlenkově a jazykově věcný vztah;*
- 3) *motiv ideové adekvace: náš intelekt reprodukuje, napodobí intellectus archetypus v jeho poměru k ‚vlastní realitě‘, k ideové podstatě věcí, která se v jejich empirické realitě projevuje.*⁵¹

Tradiční pojetí pravdy se tedy projevuje trojrozměrným způsobem. Logický motiv je výsledkem adekvačních motivů (jak věcné, tak ideové adekvace) a soud může zachycovat předmět poznání pouze pod podmínkou existence tohoto předmětu – tj. existence idejí, jež

⁴⁹ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných: Památce Jana Patočky*. Praha: ČT, 2016. s. 32

⁵⁰ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I: Theologie a filozofie*. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 15

⁵¹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I: Problém pravdy*. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 448

věc pouze napodobuje nebo na nich participuje.⁵² Logický motiv je tedy vyjádřený soud (například: Řekněme-li, že každý, kdo má rád přírodu, chová se ekologicky, a zároveň, že já mám ráda přírodu, pak bude pravdivým soudem – chovám se ekologicky.) a jako takový nemusí být v souladu s motivem věcné adekvace.

Věcná adekvace je spíše obecné a obvyklé chápání pravdy na něž „*se při obvyklém a tradičním výměru pravdy na prvním místě pomýšlí.*“⁵³ Příkladem může být: Nevyhazuji zbytečně jídlo, ale mám velkou spotřebu plastů. Pokud budu tvrdit, že žiji ekologicky a nevyhazuji zbytečně jídlo, pak je toto tvrzení pravdivé. Budu-li tvrdit, že nevyhazuji zbytečně plast, vyjadřovala bych se nepravdivě ve smyslu věcné adekvace. Oba výše zmíněné motivy se tedy liší předpokladem (premisou), který ale nemusí být pravdivý (minimálně z hlediska logického motivu).

V případě posledního motivu může být někdy v některých učeních adekvace ideová totožná s adekvací věcnou, neboť v těchto teoriích bývá považována za věc.⁵⁴ V ideové adekvaci se pravdou chápe podstata věci, to, co lze nalézt za viděním zkušeností daného, tedy například ono metafyzické („arché“ jako prapůvodce, základ všeho, Platónova idea, Aristotelovy termíny *morfé* a *hylé*...). Adekvace jako taková je obecně shodou dvou jsoucen.⁵⁵

4.1.1 Voluntaristický motiv

Podle Patočky se v 17. století v moderní filozofii prosazuje v motivu voluntárním, mocenském nové pojetí pravdy. „*Nyní je však Bůh voluntas absoluta, což vede k myšlence absolutní závislosti člověka. Tento člověk má však puzení a požadavek autonomie. Nechce být závislý, nýbrž požaduje aspoň svoji doménu ve světě ovládaném absolutní vůlí. Rozpomíná se na své sebevědomí a nachází v něm ne jako kdysi Augustin důvod důvěry k celku jsoucího, nýbrž půdu své autonomie. (...) Důležité je však, že tato substance má svou „pravdu“, tj. jasnost o jsoucnu, v sobě, ve své moci.*“⁵⁶

⁵² PATOČKA, Jan. Péče o duši I: Problém pravdy. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 451

⁵³ Tamtéž, s. 450

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 451

⁵⁵ Srov. PATOČKA, Jan. Péče o duši I: Problém pravdy. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 459

⁵⁶ PATOČKA, Jan. Péče o duši I.: Problém pravdy. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 448

Tento motiv zdůrazňuje člověka a lidské podmaňování si světa. Je bojem materialistické metafyziky s metafyzikou idealistickou, kdy se metafyzické teorie pravdy se stávají podřízenými a důležitější je, jak jsou pojmy a metody účinné pro upevnění moci:

„Nová matematika, nová mechanika, nová dynamika atd. ohlížejí se prakticky pouze na účinnost svých pojmů a metod, bez ohledu na metafyzickou teorii pravdy, která tomuto novému konceptu stále slouží za pozadí. Protože skutečná, reální pravda se nenazírá, nýbrž dělá, nachází člověk v sobě, ve svých ideách, vždy dostatečné prostředky k tomu, aby myšlenkově ovládl své problémy, jinými slovy, aby s úspěchem ovládl svět. (...) Dvojsmysl (tradičních nauk) pramení z toho, že veritas aeterna⁵⁷ je jednak nazřena v ideovém prapůvodu, jednak slouží člověku za instrument ovládnutí světa.“⁵⁸

Problematika voluntaristického motivu tkví tedy v tom, že namísto hledání původu pravdy (ve smyslu dobrat se pravdivosti a najít vyšší, metafyzický smysl, který nám vysvětlí tuto pravdivost v kontextu světa) přijímá mechanický výklad, dává přednost zjednodušení a nepochybuje. Pravdou pak může být i věc v rozporu s věcnou adekvací, slouží-li to účelu lidského konání – pravdu lze tak vymezit jako tzv. „účelný omyl“ („užitečnou iluzi“), jejíž smysl určujeme sami.⁵⁹ Vzhledem k prolínání motivů má, či může mít jeden motiv prvky toho druhého, respektive voluntaristický motiv prvky motivu logického, ale postupně dochází k převaze jednoho motivu, konkrétně voluntaristického. Ve světle tohoto výkladu a rozboru společně s Patočkou zjišťujeme, že motiv ideové adekvace mizí a tím nám mizí i možnost dosažení pravdy v rámci toho nejdůležitějšího motivu, v němž jsme podřazeni jen něčemu mimolidskému a nadlidskému, neomezení věcnou složkou světa.

Patočka nachází ještě jeden motiv, jenž je důsledkem voluntaristického motivu a zosobňuje pojetí člověka ve smyslu spjatosti s přírodou. Je označen jako „*motiv svobody k pravdě*“, pravda ve voluntaristickém motivu stojí totiž mimo člověka a stala se součástí přírody. Ukazuje se totiž, jak „*voluntaristický postoj obrátil přírodu v ryzí objekt a člověka zařadil do tohoto objektu: i pravda se pak stává přirozeně součástí tohoto objektivního procesu;*

⁵⁷ ‚věčná pravda‘

⁵⁸ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I.: Problém pravdy*. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 449

⁵⁹ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši I.: Problém pravdy*. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 451

a pokud nám tento proces uniká ve svém celku, pokud jej máme toliko jako „světový názor“, je pravda podstatně mimo nás, uniká nám, nemáme k ní svobodný přístup, i když nám pomáhá životním úspěchům“⁶⁰. Poslední zmíněný motiv je podle Patočky ten nejzásadnější, a to svým zaměřením na jedinečnost lidské bytosti a celkovost – pokud chápeme pravdu jako součást objektivního procesu, pak nám uniká, je mimo nás, neboť se stává něčím věčným, tedy i cizím a jako taková neplní svou funkci.⁶¹

4.1.2 Pravda a holismus

„Motiv svobody k pravdě“ se snaží, jak bylo výše zmíněno, prosadit holistický, celistvý pohled na člověka a okolí. Celkovost je v Patočkově koncepci pravdy zásadním pojmem. Patočka v tomto spojuje pravdu s descartovským základem – zakládá problém poznávání na „*myšlení v smyslu cogitatio opřené o důvody, cogitata, z nichž můžeme vyvodit jiné myšlenky. Teprve důvodem, respektive existencí důvodu, se vytvoří jistý celek smyslu se stane ‚zřetelným‘, případně ‚pravdivým‘. Poznávání je tedy tvoření myšlenkového celku, jehož ideou je pravda.*“⁶² Souběžně s tím upozorňuje na problematiku dřívější ontologie, která oddělovala absolutní jsooucnost od poznávajícího subjektu – ovšem, není možné přesvědčit se, odůvodnit nepřístupným absolutním jsooucnem, ale pouze sebe-zjevujícím se, poznávaným (adekvace je tam, kde je jsooucnost ve své podstatě). Nemáme-li totiž za základ poznání v celku (celkové uchopení universa), nemůžeme celek konstruovat z jednoduchých konečných pravd.⁶³ Pro Patočku je toto evidentní poznání smysl-dávající podmínkou hledání pravdy. Při ideji pravdivého poznání jde především o zjevování se celku, jež se tvoří ve spolupráci myšlení s názorem, ne jen pouhým abstraktním myšlením – stejně jako každá dějinná etapa je důsledkem etapy předchozí, dějiny světa i lidstva jsou zákonem akce a reakce, důvodu a důsledku.

Zcela podstatné je tedy celostní pojetí pravdy, ale aby byla celkovost možná, něco ji musí umožnit. A to něco je distance – odstup od uvažovaného – a ta nám umožňuje povědomí

⁶⁰ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I.: Problém pravdy*. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 452

⁶¹ Srov. tamtéž, s. 452

⁶² PATOČKA, Jan. *Problém evidence*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 15

⁶³ Srov. PATOČKA, Jan.. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 312

o celku. Jde o distanci od všech jednotlivých věcí a tezí, od všeho předmětného, kladného, toho, co je konečné.⁶⁴ Díky distanci se dá na různé problémy nahlížet z mnoha úhlů, hodnotit myšlenky a případně dosahovat konsensů. Řekli jsme si, že pro Patočkovu pojetí pravdy je zásadní celkovost – druhým pojmem, bez kterého pravdu podle Patočky není možné definovat, je právě zde rozebíraná distance – jež nás dělí od všeho konečného, umožní nám odstup. Tato distance nám umožní provést uchopení celkovosti a díky tomuto celkovému uchopení vidíme jasněji věci jsoucí, pravda ve svobodě (svoboda v pravdě) osvobozuje člověka a ukazuje, že předmětnost není konečný celek.⁶⁵

Osvobození zde znamená svobodu od konečnosti a tato (lidská) pravda je to, co člověka sice osvobozuje, ale on ji nevytváří, je jí vytvářen. Vhodnějším pojmem se tedy může stát pojem ‚neadekvace‘, jež se projevuje *„na půdě nerovnosti mezi naším myšlením a mezi celkem jsoucna, a na druhé straně neadekvátnosti objektivního jsoucna vůči nám, „participujícím“ na výzvě onoho zcela jiného (...).“*⁶⁶. Adekvace je tedy shoda jsoucna a myšlení o něm, distance ale není jsoucno, a i proto nemůžeme použít pojem ‚adekvace‘. Člověk se tímto (vzhledem k citaci výše) ocitá v postavení proti celku jsoucna (první neadekvátnost) a proti objektivním jsoucnům (druhá neadekvátnost). Nemůžeme pochopit celek, pokud se jej snažíme ovládnout bez distance, stejně jako my nemůžeme být ovládáni celkem, jsme mu podřazení, jsme jeho součástí. Zároveň nejsme ani objektivními jsoucnými (tj. předměty), neboť se můžeme, díky naší schopnosti distance, vztahovat k jsoucnu.

Patočka zdůrazňuje celistvost a celkovost pojmu pravdy a její identity především z pohledu člověka. Člověk má tendenci vztahovat se k pravdě, ke svobodě, ke své schopnosti distance.⁶⁷ Adekvační teorie jsou vhodné pro vědu, ale nikoli pro pravdu filosofickou a pravdu vůbec, vzhledem k premisám, které nejsou typické pro filosofii. Pravda (tzn. pravda vůbec), jak již víme z výše zmíněného, není adekvátní a celek nelze redukovat na předmětnost (neboť umění a náboženství, tedy částečně nepředmětné disciplíny

⁶⁴ PATOČKA, Jan. Problém pravdy. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 458

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 459-460

⁶⁶ Tamtéž, s. 459

⁶⁷ Srov. PATOČKA, Jan. Problém pravdy. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 465

spolutvoří celek jsoucího).⁶⁸ Je tedy rozdíl mezi teoriemi pravd a pravdou vůbec, kdy nauka o pravdách je logika, pravda vůbec je však úkolem filosofie.⁶⁹

Patočka ve svých různých dílech pojem pravdy přetváří s tím, že základní koncepce zůstává v podstatě stejná, založená na celkovosti a distanci, a postupně krystalizuje v pohyby k životu v pravdě, spojené s konceptem *aletheia*, tedy ‚nezkrytostí‘, jak byla zmíněna v kapitole 2.

Vztáhneme-li si tuto koncepci pravdy na totalitní režim a jeho pravdu (viz kapitola 3), nacházíme zde podle Patočkova výkladu nedostatky. Reálné jsoucní jako celek a jeho obsah se neslučoval s myšlením a myšlenkami jsoucní, tedy to nebyla pravda ve smyslu adekvace. Je však možné to takto definovat? Ve smyslu neadekvace se pravda, respektive non-pravda, vztahuje k člověku. Je vůbec možné určit pravdu, pokud člověk sám nemá vůli k pravdě, vůli ke svobodě?

4.1.3 Jistota a nejistota v nalézání pravdy

Jak si však můžeme být jisti pravdou, kterou jsme dohledali v celku? Patočka upozorňuje na potřebu jistoty jako „*duchovního bezpečí u vědomí pravdy*“⁷⁰ a rozděluje ji na jistotu relevantní a naprostou. První zmíněná souvisí s pravděpodobností a se vzpomínkami a reflexemi myšlenek, není možné ji podmínit, zkontrolovat aktuálním vjemem. Tento typ jistoty (a relativní paměti) Patočka spodobňuje s konstruktivním myšlením, jež „*často klame, ale je si vědomo, že má smysl jen vzhledem k objektivní platnosti myšlených vztahů.*“⁷¹ Upozorňuje na vědomí kontrolovatelnosti (pozorností, která opatrným postupem dohlédá správnost), jímž se relativní jistota přibližuje jistotě naprosté. Druhá zmíněná je jistota nezávislá na čase, jež se sama stává podkladem časové jistoty svou neodlučitelností od předmětu, a tím je i zárukou totality pravdy. Je to jistota, jež je pevnou půdou pod nohama, pevným základem zaručeným definitivním názorem.

⁶⁸ Srov. PATOČKA, Jan. *Problém pravdy*. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 460

⁶⁹ Srov. tamtéž, s. 466

⁷⁰ PATOČKA, Jan. *Pojem evidence*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 30-31

⁷¹ PATOČKA, Jan. *Pojem evidence*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 31

Když však řešíme problém, míříme určitým směrem, kterým si nejsme vždy jisti, neboť jistotu automaticky doprovázejí i pochybnosti, nejistoty. Jistota je totiž jen „*momentem procesu, závislá sama na cíli, ke kterému se jde.*“ Cíl bývá nejistý, neboť nejistota obsahuje momenty 1. vědomí, že něco přede mnou jest; 2. toto něco může být buď A, nebo B, nebo... Vzniká nám tu tudíž napětí mezi určitelným objektem a možnostmi determinace daného objektu, které se vzájemně vylučují.⁷² Každá nejistota obsahuje jistotu a naopak, stejně jako je možný zákonitý přechod mezi nimi. Závěrem Patočka předestírá jistoty definitivní, jež jsou součástí definitivního řešení problému, a etapní, závislé na určité perspektivě, na určité poznatelné situaci. Tedy, opět se po propochoybování vracíme k názoru jasnému, který se v určitých oborech nutně platí jistotou, již prokazuje nechaotický svět.

4.1.4 Smysl a hodnoty

Člověk je „*jsoucno zvláštní stavby (...)*“⁷³, neboť se vztahuje k bytí, je tím vztahem a jen tak dojde k tomu, že „*je ,otevřeno‘ pro jsoucno (jemuž bytí náleží).*“⁷⁴ Otevřenost označuje základní možnost člověka k ukázání se tohoto jsoucna samo o sobě, tedy nezprostředkované něčím jiným.⁷⁵ Struktura otevřenosti obsahuje *dvoji* pojem fenoménu – otevřenost lidského pobytu na světě nechává jsoucno „*se ukazovat, zjevovat se, stávat se fenoménem.*“⁷⁶ Zadruhé je třeba k ukázání jsoucna, aby se bytí samo ukázalo a stalo se fenoménem. Skrytost k němu bytostně náleží, neboť neexistuje zjevování bez skrytosti a každé zjevování lze pojmut jako „*od-halování*“.⁷⁷ Pro lidské jednání je však důležitý smysl, který je pro nás reálnější. Heideggerovo tvrzení, že „*smysl je to, na základě čeho se něco stává srozumitelným*“⁷⁸ ukazuje na smysl odůvodňující i z hlediska materiální srozumitelnosti, z níž vyplývá

⁷² PATOČKA, Jan. *Pojem evidence*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMNENH, 2008. s.32

⁷³ PATOČKA, Jan. *Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Pre-historické úvahy*. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 19

⁷⁴ Tamtéž, s. 19

⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 19

⁷⁶ Tamtéž. s. 20

⁷⁷ Tamtéž, s. 20-21

⁷⁸ PATOČKA, Jan. *Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Mají dějiny smysl?* Praha: Oikoymenh, 2002. s.62

motivace činu. Motivace činu pokládá otázku vztahu smysl-účelnost, kdy motivem činu je účel, který konatel má, a pohnutka, z které účel vyplývá. „Každé účelné jednání je smysluplné, ale ne každá smysluplnost je účelná nebo zakotvena v účelech. (...) Na druhé straně může být jednání účelné, a přece ztratit svůj (původní) smysl (...).“⁷⁹ S tím je spojená i otázka poměru mezi smyslem a hodnotou – hodnotou jako je pravda, dobro, krása, které se uskutečňováním mohou stát cílem a účelem lidského jednání. Jejich význam je především, že „jsoucno je smysluplné a označují to, co mu ‚dává‘ smysl: pravda znamená, že je jsoucno srozumitelné a přístupné pochopení a vysvětlení (...).“⁸⁰ Hodnota vyjadřuje tedy to, že se nám nic nemůže ukazovat jinak než ve smysluplném a srozumitelném kontextu, „v rámci naší otevřenosti pro svět, která znamená veskrze, že nejsme na světě jako lhostejní přihlížitelé a svědkové, nýbrž že bytí na světě je to, oč nám v nejvlastnějším smyslu běží.“⁸¹ Smysl však věci (jsoucna) získávají pohybem porozumění, otevřenosti pro ně – v tom však tví problematičnost smysluplnosti, neboť my nejsme ti, kdo může osmyslovat věci, je to v rozporu s myšlenkou otevřenosti. Otevřenost pro věci nás upozorňuje na „sklon k absolutizaci určitých způsobů chápat smysl a jim příslušných smysluplností.“⁸²

Patočka upozorňuje na rozdíl mezi pojmem života a pojmem smysl, aby nedocházelo k prolínání, neboť se vztahují jak ke smyslmajícím, tak k nesmyslným jsoucňům. Fenomenologicky je ukázáno, že „výslovný vztah k bytí získáváme jediné tak, že věci pro nás ztratí významnost, že tedy ‚ztratí smysl‘.“⁸³ Protože je však smysl věcí neodlučitelný od naší otevřenosti pro věci a jejich význam, kvůli její absenci nás neoslovuje svět, tedy není možný lidský pobyt na světě, stejně jako není možný bez „naivní, nebo kriticky získané důvěry v absolutní smysl, v celkový smysl universa jsoucího, života a dění“.⁸⁴

⁷⁹ PATOČKA, Jan. Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Mají dějiny smysl? Praha: Oikoymenh, 2002. s, s. 62

⁸⁰ Tamtéž, s. 63

⁸¹ Tamtéž, s. 63

⁸² Tamtéž, s. 66

⁸³ PATOČKA, Jan. Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Mají dějiny smysl? Praha: Oikoymenh, 2002. s. s. 66

⁸⁴ Tamtéž, s. 67

Ve stati *Svět a předmětnost* Patočka pojímá smysl empiričtěji jako smyslovost, tedy kontakt s druhým jsoucnem, většinou „tělesně“ daným. Problémy smyslovosti se zde stávají otázkami kontaktu mezi životy, tam, kde dojde k bezprostřednosti kontaktu.⁸⁵

Setkáme-li se se situací, v níž je otřesen smysl věcí, je to okamžik krize (jako heideggerovská úzkost, jako třetí patočkovský pohyb), kdy dojde k opuštění a ztrátě smyslu, k údivu.

Všichni hledáme smysl života, něco, co ozřejmí naše bytí zde na světě – někdo jej hledá v práci, jiný se realizuje v umění, pro někoho je smyslem rodina. Pro každého z lidí je náročné pochopení abstraktních náležitostí, věcí, jejichž smysl nám uniká, jejichž podstata, idea je skrytá mimo pole našeho vnímání a není snadné se dostat „za ideu“, překročit stín našeho vlastního úsudku, omezenost našeho pohledu na svět, na jsoucna kolem nás. Ne každý však pomýšlí život ve smyslu bytí a svět kolem nás, jak se nám vlastně jeví – a s ním veškeré výše zmíněné hodnoty, jiné vjemy a informace, o čemž pojednám později.

4.2 Subjektivita

Vzhledem k dříve zmíněným motivům, kde si voluntaristický motiv dalším vývojem podmanil člověka jako objekt, (reakcí na to byl vznik motivu svobody k pravdě), je důležité vytyčit si roli subjektu, respektive je třeba v opozici objektivitě ustanovit pojem subjektivity. Descartes vnímá ‚*cogito*‘ a ‚*esse*‘ (být) jako dvě entity v podstatném vztahu, kdy jsou jedna na druhé závislé – kde je *cogito*, musí být i *esse* (ale ne naopak). Patočka upozorňuje, že Descartes teorií sebevědomí, kdy jmenuje *absoluta* a *simplices* daná vedle sebe v intuici, přeskočil vlastní problém sebevědomí, ale zároveň tím vytyčil ‚*cogito*‘ jako první ideu implikující existenci, jistotu o jsoucnu. V dosavadním vývoji filosofie bylo stanoveno dvojí *cogito* (myšlení, sebe-vědomí) – z nichž pro jedno platí jeho věta ‚*cogito, ergo sum*‘, pro druhé ne. První *jistota* je ‚*cogito, ergo sum*‘ a je třeba rozlišovat mezi ‚*cogito*‘ jako ideou (*cogito cogitatum*, myšlené) a ‚*cogito*‘ jako živou jistotou (*cogito cogitans*, myslící). Teprve ‚*cogito-sum*‘ je chráněno proti možnosti naprosté nesvobody k pravdě (jak ji předestírá teorie Deus malignus), *cogito cogitans* je zdrojem vší jistoty a *cogito cogitatum* je jeho objektivizovaným výsledkem. Kdykoli reflektuji sám sebe, mohu se přesvědčit, že jsem,

⁸⁵ PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Svět a předmětnost*. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 60

přesvědčit se o vlastní existenci, být sebe vědom. Ovšem Descartes neanalyzoval *cogito cogitans* nereflektovaně, do budoucna.⁸⁶

Zmíním tu ještě Kantovy teze o subjektivitě, neboť musíme znát subjekt, respektive možnosti jeho uskutečnění, abychom byli s to poznávat skutečnost. Formální podmínkou všeho poznání je vědomí, a to chápané intencionálně. Naše subjektivita je omezená, konečná a je při svém chápání jsoucná odkázána na *danost* onoho jsoucná. Kant stanovuje páry pojmů (názornost – nenázornost, receptivita – spontaneita) pomocí nichž můžeme stanovit dvojí základní duševní „schopnost“ – názornou, receptivní (a tedy i pasivní) smyslovost a nenázorný, spontánní (aktivní) rozum.⁸⁷ Smyslovost je receptivní, neboť závislá na afekci, nemůže být získána do zkušenosti jinak než fenomenálně. Podle Kanta působením na receptivitu vzniká počitek, který spojen s vědomím dává vněm – názor, který jde na předmět skrze vněm, je tedy zkušenostní. Důležitým pojmem pro naše ustanovení subjektivity podle Kanta je syntéza, kdy jsou různé představy spojovány v jednotu poznatku.⁸⁸ Syntézu zprostředkuje mohutnost, „*kerá takřka zprostředkuje mezi smyslovostí a rozumem, jsouc vždy zároveň ve spojení s názorem, (...)*“.⁸⁹

Kant zdůrazňuje, že „*sebevědomí není zkušenost. Zkušenost je názor; bezprostřední sebevědomí však není názor, ale názor vzbuzuje, a to tím, že sebe samy objektivizujeme.*“⁹⁰ Toto vědomí je nazýváno *transcendentální*. K syntéze je potřeba zkušenosti, a protože není transcendentální vědomí zkušeností, jako předpoklad vši syntézy je „já“ jako ryzí jednota. Jako taková je před všemi předmětnými funkcemi, tedy je bez předmětného významu.⁹¹ Sebeobjektivizace je vázána na syntetickou jednotu rozmanitosti v čase s existencí dvojího „já“. Já jako subjekt apercepce a „já“ jakožto objekt apercepce. „Já“ apercepce není fenomén, je to akt určování vlastního jsoucná, který je při spontaneitě odkázán na podmínku

⁸⁶ Srov. PATOČKA, Jan. *Přirozený svět II*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 152-153

⁸⁷ Srov. PATOČKA, Jan. *Přirozený svět II*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 154

⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 155

⁸⁹ Tamtéž, s. 156

⁹⁰ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět II*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 157

⁹¹ Srov. PATOČKA, Jan. *Přirozený svět II*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 157

smyslovosti. Neznamená to ovšem existencí dvojí osobnosti, neboť jen „já“ myslící a nazírající (a logické) je osobou. Naproti tomu „já“ objektu (psychologické), který je mnou nazírán, je věcí právě tak jako předměty kolem mne.⁹² Je to opět závislý vztah, kdy objektivizované „já“ je možno jen pro objektivující a naopak. Čisté „já“ apercepce je podmínka možnosti vší skutečnosti, tedy i empirického vědomí – formulaci, že logické „já“ je zároveň osobou, bychom zároveň mohli označit jako skutečnost, která v sobě obsahuje podmínky jejího možného chápání. Tak je tato představa „já“ souběžně logickou premisou, na níž je závislé lidské chápání, a citem skutečnosti a projevuje se jí Kantova představa ‚cogito‘ a ‚sum‘ ve vztahu ekvivalence.⁹³

Stále tu však zůstává otázka způsobu existence „já“ jako neobjektivovatelného, ryziho aktu sebeurčení, kterou se pokusil vyřešit Fichte synteticky rozdělením „já“ na „tvořivé a konečné“ transcendentální metodou abstrakce a reflexe prostřednictvím *jistých* vět. Na Fichteho navázal Schelling myšlenkou absolutní subjektivity prostřednictvím sebe-negace. „Já“ může „být“ nekonečné, absolutní jen tím, že se omezuje a zkonečňuje se.⁹⁴ Otázkou nadále však zůstalo, zda se nedá subjektivita pojmout jinak než v absolutní abstrakci, jinak než logicky. Logické východisko již totiž vždy implikuje nějakou předcházející tezi, nehledá v souladu s transcendentální filosofií *původ* všech tezí. Schelling s Hegelem se pokusili tuto oblast probádat s pomocí absolutního skepticismu k nám vrozeným předsudkům. Transcendentálním procesem redukce universálním způsobem je dosaženo domény života, nezasaženého zákonem jsoucna.⁹⁵

Patočka ve svém úvodu k Přírozenému světu upozorňuje, že *„transcendentální idealismus není jednoduché, od nějaké pevné půdy, (...), či nazírané subjektivity vycházející řešení, nýbrž že smysl transcendentální metody nemůže být v ničem jiném nežli v objevování a vyjasňování této subjektivity samé, že subjektivita (...) musí (...) v procesu explikace teprve být odhalena (...). Je iluzí, domníváme-li se, že podstata subjektivity je nám stále přítomna,*

⁹² Srov. PATOČKA, Jan. *Přírozený svět II*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 157-158

⁹³ Srov. tamtéž, s. 158

⁹⁴ Tamtéž, s. 167

⁹⁵ PATOČKA, Jan. *Přírozený svět II*. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 170

*dána a známa (...)*⁹⁶ Filosofický objev oblasti subjektivity v transcendentálním, tj. univerzálním smyslu, Patočka charakterizuje jako redukci. Charakterizuje též různé fáze tohoto postupu a na základě ujasnění tohoto pojmu počíná svou analýzu člověka v poměru ke světu.

A zde se můžeme opět vrátit k pravdě, neboť pravda nemá přímý obsah projevuje se „*toliko v osmyslování lidského života a objevování pravd. (...)*“⁹⁷ V tomto případě jde o pravdu absolutní umožňující všechny naše pravdy relativní, zároveň tato pravda není statická, nýbrž se jedná o neustálý pohyb, což je rozdílné od lidských pravd fixovaných.⁹⁸

4.2.1 Motiv svobody k pravdě

Velmi podstatnou jednotlivinou je pro Patočku identita. Identita v Hegelově systému pravdy, který je prostředkem k dosažení pravdivosti i ve voluntárním motivu, zosobňuje božskou identitu a jsooucnost, které se odbývá na „území“, jímž je člověk. Tato identita se spíše než v lidském teoretickém myšlení odehrává v lidské praxi, „*kteřou teorie spíš formuluje a doprovází, než aby ji předcházela a vytvářela. Tak žádoucí identita, vzor a základ vši pravdy, je zároveň ženoucí silou vši praxe.*“⁹⁹ S tím souvisí i dějiny lidstva, kdy jeho vůle je vůlí pravdy, tedy vůlí, která pravdu chce i dělí. Pakliže se na to podíváme jako na dvě entity, které se v sobě vzájemně odrážejí a jedna nemůže být bez druhé, vyplývá nám, že pravdou jedné strany vyplývá pravda druhé strany. Jedno z toho může být označeno za lež, non-pravdu a druhé vyzdvihováno jako pravda absolutní, historická. A naopak.

Logika je, podle Hegela, místem pro otázku pravdy, a to konkrétně logika nekonečného pojmu, který sám sobě je zdrojem pohybu, a to v celkovosti. „*Je-li moderní naturalismus výtvorem voluntaristické snahy zmocnit se universa, pak tato snaha musí vyvrcholit tím, že universum ve svém celku stane se nám přístupným. (...) Konkrétně to lze označit za vůli člověka ke svobodě, tj. k moci nad veškerenstvím cizím a lidským.*“¹⁰⁰ A s tím je spojen prvek

96 PATOČKA, Jan. Přírozený svět II. 6. opr. vyd. Praha: OIKYMENH, 2008. s. 190

97 PATOČKA, Jan. Problém pravdy. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 461

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 461

⁹⁹ Tamtéž, s. 454

¹⁰⁰ PATOČKA, Jan. Problém pravdy. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 454

svobody, chování člověka ve světě, které lze orientovat jen na přírodu (mimolidskou realitu) a společnost (realitu lidskou).¹⁰¹

Problém pravdy se nezdařilo uchopit skrze identitu a zde vyvstává otázka, zda by nebylo lepší k uchopení pravdy přistoupit skrze distinkci, Pro člověka je však náročné pravdu uchopit „a parte infiniti“, jak podotýká Patočka. „*Neexistuje pro nás jiný než konečný přístup k pravdě; sama absolutní pravda, s níž nelze ztratit kontakt. (...)*“¹⁰² Protože naše bytí je konečné, hledáme i konečnost pravdy, která pro nás bude dosažitelná a především hmatatelná (a tedy i představitelná) právě tou svojí možnou konečností.

V souvislosti s konečností zmiňuje Patočka Kantovo ustanovení základů teorie pravdy, „*kteřá 1) je konečná, 2) je s to vyhnout se metafyzickým nástrahám starého modelu adekvace, 3) nemyslí pravdu toliko vzhledem ke staré, eternalistické logice, 4) dovede pochopit vnitřní souvztah mezi pravdou a nepravdou, 5) pravdu nechápu jen jako záležitost „nazírání“, a tím i předmětnosti, nýbrž neméně a na prvním místě jako věc svobody.*“¹⁰³

4.3 Metafyzická zkušenost svobody

Ačkoli je Patočka především fenomenolog, zabývá se ve svých dílech i metafyzikou. Již tu bylo naznačeno, že fenomenologie má sloužit k odhalování subjektivity, která je založena na empirických podnětech, na pozorování. Za fenomenologii tedy Patočka označuje zkoumání toho prožitého, resp. cítěného, jež se skrývá za abstraktními myšlenkami; oproti tomu je jejím opakem metafyzika. Důvodem pro tuto sekundární pozici metafyziky je její východisko ze zkušenosti člověka – „*Znala fenomény, které pouze konstruktivně, spekulativně zhodnotila a přetvářela.*“¹⁰⁴

Zkušenost svobody tvořila základ metafyziky a podle Patočky je základní lidskou zkušeností vůbec, přičemž je nesmyslová. Co se tím míní? Nikoli zkušenost o nějakém objektu, faktu, přístupném pozorování, ale především zkušenost pocitu, že dané vjemy, tedy smyslové, nám

¹⁰¹ Srov. PATOČKA, Jan. Problém pravdy. Praha: Oikoymenh; 1996. s. 455

¹⁰² Tamtéž, s. 456

¹⁰³ Tamtéž, s. 457

¹⁰⁴ PATOČKA, Jan. Péče o duši: Negativní platonismus, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 326

nestačí. Je to zkušenost rizika, které lze buď podstoupit, nebo se mu vyhnout, tedy je zkušeností svobody. Je to zkušenost celková, jež zahrnuje i nás samé, neboť (jak bylo zmíněno v podkapitole Pravda a holismus) jsme součástí tohoto celku, a jako zkušenost nesmyslovou ji musíme odlišit od pasivní zkušenosti smyslové, od zkušenosti bez „smyslu života“ (jež je bezvýznamná).¹⁰⁵

Zkušenost svobody může dávat smysl celému životu, neboť bez ní nemá otázka po smyslu jakýkoli význam – a proto „z těchto všech důvodů je možno zkušenost svobody označit jako zkušenost transcendence (...)“¹⁰⁶ a protože tato není předmětná, má „(...) ráz záporný; ráz distance (...)“¹⁰⁷ Již dříve jsme si určili, že distance je základní pojem pro ustanovení koncepce pravdy, tudíž zde vyjádřená zkušenost svobody je zároveň zkušeností o pravdě. Ve zkušenosti svobody nalezneme zkušenost o pravdě, nikoli však pravdu samotnou. Podle svých zkušeností totiž někteří lidé tuto zkušenost svobody interpretují jako smyslovou, a jiní dokonce žádnou takovou nemají. Pravda-svoboda je zkušenost absolutní, ovšem negativní a jako taková je prezentována v Negativním platonismu. Lidé se vztahují ke svobodě – někteří se zkušeností svobody (výslovně), jiní bez této zkušenosti, tj. minimálně ne explicitně (nevýslovně).¹⁰⁸

4.3.1 Vzájemný vztah svobody a pravdy

Svoboda ve smyslu uvolněnosti je to, co umožňuje člověku nepřijímat pasivně předkládaná data. „Každá teze, tj. věta, které přikládáme víru, je ohrožena: nezávisí na nás, není též ničím samostatným, nýbrž má svůj smysl a obsah mimo sebe, může být dementována průběhem zkušenosti a může být naopak mnou opomenuta (...)“¹⁰⁹

Průběh nám značí, že se zde počítá s časovým obdobím, obdobím „pokračující zkušenosti, který je předpokladem vši paměti a vzpomínky (...)“ Problematika pravdy, naznačuje Patočka, je v tom, že „možno uznat primát zkušenosti, kterou máme a která rozhoduje mimo

¹⁰⁵ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 322

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 323

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 325

¹⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 322-323

¹⁰⁹ PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 320

nás, nebo zkušenosti, kterou jsme.“¹¹⁰ Otázka musí být zodpovězena racionálně, protože smyslová zkušenost je pochybná – a o toto zde běží: „*problémy „mají či nemají smysl“ nejen podle objektivní ověřitelnosti, nýbrž rovněž podle toho, kdo a jací jsme.*“ Vyvstává nám opět problematika identity. Základní zkušenosti člověka je totiž zkušenost o svobodě. Sókratés byl tak během pátrání po základní podstatě schopen diskuze, protože byl svobodný. Tato zkušenost je zkušenost neuspokojení a podstatné jsou pro ni negativní zážitky, které ukazují, že pouhý výtvar může „osmyslovat“ pasivní realitu. Dobře – ale neznamená to poté, že tu máme určité ‚elity‘, které jsou schopny tohoto prozření a získají zkušenosti o svobodě? Neměla by vůle ke svobodě být stavebním kamenem každého bytí?

Patočka vysvětluje, že nikoliv. „*Zkušenost svobody je sice méně rozšířena než zkušenost pasivní, ale svoboda sama či lépe možnost svobody je fakt, který se týká člověka vůbec.*“¹¹¹ Možnost svobody má tedy každý a pokud se ‚svobodně‘ rozhoduje něco činit či nečinit, uskutečňuje se tak možnost svobody interpretovaná skrze naturalismus a utilitarismus, byť se přitom vyhýbá a nedospívá ke zkušenosti o svobodě takové, jakou ji míní Patočka v Negativním platonismu. Bez ní, bez svobodného rozhodování by „*člověk totiž nebyl člověkem, lidská důstojnost i tam, kde si toho lidé nejsou vědomi, pochází pouze z ní a nikoli z toho, že je člověk nejmocnější mezi živočichy.*“¹¹²

Pro další a úplnější pochopení problematiky by bylo třeba více studia především Husserlova a Heideggerova díla, které Patočku ovlivnilo nejvíce.

4.3.2 Předmatafyzika a kladná metafyzika

Sókratés byl jedním z prvních myslitelů, který se snažil nacházet moudré lidi, jimž v rozhovoru argumentací a otázkou, dokáže, že moudří nejsou. Patočka soudil, že již v presokratice byla tím podstatným alétheia, odhalenost.¹¹³ Sokratovi, jako určitému hlavnímu představiteli předmatafyzického období a předchůdci metafyziky, je zde věnována největší pozornost. Sókrates svým jednáním poukazuje na rozpor mezi konečným lidským

¹¹⁰ PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 321

¹¹¹ Tamtéž, s.323

¹¹² PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 324

¹¹³ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 307

věděním a vztahem k celku, vztahem nevyjádřeným ničím z tohoto konečného vědění, přičemž tuto pravdu ukazuje na nedostatečnosti a nezpochybnitelnosti všeho tohoto vědění.¹¹⁴ Sókratés ve svých dialozích uvádí v pochybnost povahu konečného a samozřejmého, ale ještě nenabízí *absolutum* (teprve Platón nabídl jako odpověď „nekonečnou“ alternativu, ideu). Sókratova suverenita tkví v tom, „že je *absolutně volný, ustavičně se uvolňuje ode všech pásek přírody, tradice, cizích i vlastních schémat, majetku fyzického i duchovního.*“¹¹⁵ Vše, co bylo v citaci zmíněno, působí právě jako vazba, páska, která zakrývá lidský vztah vůči celku a který se Sókratés snaží ostatním strhnout, odhalovat. Zde Sókratés tedy naprosto nevědomky díky svému konceptu nevědoucího vědění (i na základě *daimonion*, hlasu svědomí) vyjadřuje zkušenost svobody a tím souběžně svým životem vyslovuje zkušenost o pravdě.¹¹⁶

Na holistickou otázku po Sókratovi odpovídají filosofové (Platón, Aristotelés, Démokritos...) následujících období – již ve vlastním smyslu metafyzických. Tato metafyzika spočívá v *kladném* vědění, kdy se každý z výše jmenovaných domníval, že se dobral absolutní pozitivní pravdy – ať už v podobě ideje, atomů, nebo morfé a hylé.¹¹⁷ Pro Patočku je však reprezentantem (i zakladatelem) metafyziky především Platón: „*Tím Platón podal první nárys kladné (racionalistické) metafyziky.*“¹¹⁸ ovšem dovršitelem metafyzického plánu je Aristotelés, neboť Platón ponechal v metafyzické koncepci nedořešené kategorie v „racionální“ neodvoditelnosti chórismu.¹¹⁹

Důležitost metafyziky, jak jsme si ukázali, tkví v druhu lidské zkušenosti, kterým se zabývá – zkušenosti o svobodě, resp. o pravdě. To je i důvod, proč pro nás platónské pojetí ideje reprezentuje metafyziku vůbec. Poznání celku (jako odpoutání od konečného) tady má fungovat jako záruka absolutnosti: „*Metafyzika předpokládá celým svým založením svobodu*

¹¹⁴ Srov. tamtéž, s. 309

¹¹⁵ Tamtéž, s. 308

¹¹⁶ Srov. tamtéž, s. 324

¹¹⁷ Srov. tamtéž, s. 309

¹¹⁸ Tamtéž, s. 324

¹¹⁹ Srov. PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. 3., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2007. s. 22

*jako transcensus od smyslového k transcendentnímu jsoucnu, od ‚zdánlivého‘ k ‚pravému‘.*¹²⁰ Problém zde nastává v kladnosti metafyziky, protože i v souladu se spinozovským principem „*omnis determinatio est negatio*“ je povaha lidské zkušenosti svobody bez obsahu (oproti pasivní smyslové zkušenosti), má „řád distance“.¹²¹ Na naši zkušenost o svobodě tedy není možné použít smyslovou zkušenost a je velmi těžké si uvědomit odlišnost zkušenosti o svobodě od předmětných jsoucn. Cestou ale není „pozitivisticky“ zcela odstranit kladnou metafyziku, není-li oprávněná, jak kriticky poznamenává Patočka. Naopak, i vzhledem ke svému dlouhému vývoji, má metafyzika své oprávnění, není pouhou prázdnotou.¹²²

4.3.3 Negativní metafyzika

Patočka na základě platónské koncepce rozvíjí své nové pojetí, jež metafyziku ospravedlňuje a odůvodňuje. Platónská idea je dvojí povahy – je absolutním předmětem, stejně jako tím, co nám umožňuje vidět.¹²³ Nejprve je třeba vyjádřit zkušenost ke svobodě – osvobodit se z jeskyně za účelem vidění vnějších jsoucn. Tato vnější jsoucn, tedy absolutní předměty, jsme jako kladnou metafyziku vyloučili (nemá řád distance). Důležité, co nám zde však zbývá, je to, co nám umožňuje vidět, ono *osvobození se*. Tímto osvobozením je *chórismos*, což je oddělenost idejí od všední reality¹²⁴ a pro nás má velký význam i ve fenomenologii: „*Důležité je však porozumět, že právě chórismos, oddělení, izolace, je důležitý fenomén, autentický fenomén, který nelze ignorovat a umlčet.*“¹²⁵ Má-li člověk zkušenosti chórismu, poznal svobodu (pravdu) v patočkovském pojetí, „*jinými slovy, tajemství chórismu je totéž, co zkušenost svobody: zkušenost distance vůči reálním věcem, smyslu nezávislého na předmětném a sensuálním (...)*“ a tento *chórismos* chápe Patočka jako Ideu.¹²⁶

¹²⁰ PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 324

¹²¹ Tamtéž, s. 325

¹²² Srov. tamtéž, s. 326

¹²³ Srov. tamtéž, s. 328

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 328

¹²⁵ Tamtéž, s. 328

¹²⁶ Srov. tamtéž, s. 328

Toto pojetí Ideje je tedy „jediná non-realita“, neboť ji nemůžeme z reality vytvořit, nejde o smyslový fenomén. Z Ideje vychází náš poměr k celku i distance od předmětnosti.¹²⁷ K čemu nám tedy Idea jako taková slouží ve smyslovém světě? U lidí bez výslovného vztahování ke svobodě (tedy bez zkušenosti svobody) se ukazují jakési nedokonalé obrazy Ideje, partikulární projevy distance a celkovosti. Idea umožňuje historičnost, paměť a fantazii, jež nás odvádí od přítomnosti, a tedy vytvářejí distanci.¹²⁸ Těž z Idey vychází prožitek, pojem nicoty, stejně jako pojem záporu.¹²⁹ Charakteristiky Ideje jako celkovost a distance se opět shodují s tím, jak jsme si ujasnili Patočkovu koncepci pravdy, tedy Idea je pravda (stejně jako v platónském pojetí, kdy Idea byla nejvyšším Dobrem a pravdou, rozdílné jsou ale motivy – u metafyziky a Platóna je rozhodující ideová adekvace, kdežto Patočkova Idea zdůrazňuje motiv svobody k pravdě).

Zaměříme-li se v pojetí pravdy na subjekt a jeho jednání a prozkoumáme-li nejprve vztah kladné metafyziky a lidského konání, zjistíme, že ztrácíme člověka jako individualitu. Prizmatem kladné metafyziky se poznání absolutní pravdy projeví v různých oblastech, např. i v oblasti politiky v rámci sociálního útvaru, státu, který totiž poznal tuto absolutní pozitivní pravdu.¹³⁰ Na základě této znalosti a zkušenosti formuje tedy disciplíny (etika, politika) a dospívá tak k svobodě i přes donucení těch, kdo by se tomuto chtěli protivit, neboť je přece vůlí každého poznat pravdu. Dochází tak k odepření schopnosti distance člověku. Negativní platonismus, tak jak jej vytyčil Patočka, má umožnit člověku přístup k svobodě, tedy pravdě, neboť se bude týkat celkového pojetí. Budeme-li pátrat v duchu této koncepce pak díky vnímání celku odhalíme každou kladnou koncepci jako konečnou, relativní, nevymezující se a sami od ní budeme mít potřebný (kritický) odstup.

4.3.4 Logický pozitivismus

Soustavnější výklad o pozitivistických vědách, které se k metafyzice staví kriticky a odmítavě, by přesáhl možnosti této limitované práce. Z hlediska našeho tématu je nicméně

¹²⁷ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 331

¹²⁸ Srov. tamtéž, s. 329

¹²⁹ Srov. tamtéž, s. 333

¹³⁰ Srov. tamtéž, s. 310

zajímavým jistý typ pozitivismu, který může budít zdání celkovosti (což se většinou pozitivismu vyhýbá).¹³¹

Je jím logický pozitivismus neboli pozitivismus, jenž klade důraz na jazyk a logiku. V dnešní době usilující o korektnost se velmi řeší, jakým způsobem jsou nevědomě v našem jazyce zakořeněny genderové stereotypy. Jazyk formuje i naše myšlení. Patočka charakterizuje toto učení: „*Filosofie se nemá zabývat věcmi, leč toliko výroky o věcech, má se zabývat jazykem a jeho znaky.*“¹³² Tyto znaky dělí na dva základní druhy podle označovaného: 1) věci (smyslově vykazatelná fakta); 2) jiné znaky (uplatnitelné hlavně v logice a matematice). Dojem celkovosti je tu třeba rozporovat i z toho důvodu, že jazyk se neustále vyvíjí, mění se, vznikají nové významy. Jazyk není ani konečný, resp. jeho možnost není konečná, neboť vyžaduje distanci od smyslových zdrojů, aby mohl být smysluplný. Je však smysluplný jen tehdy, vyjadřuje-li fakta o věcech: problematické zde ale je, že naše zkušenost svobody není zkušeností o žádném faktu.¹³³

4.4 Pravda a vztah lidské existence

V předchozích kapitolách jsem ujasnila pojem pravdy, který se nám prolnul s charakteristikou Ideje, stejně jako svobody. V této kapitole pojednám o Patočkově koncepci tří životních pohybů, pozornost bude věnována jejím jednotlivým prvkům (časové dimenzi, referentu, pocitu, geometrickému tvaru) a jejich vztahu k pravdě. Podle Patočky život člověka probíhá v oněch třech pohybech, kdy „*pouze jeden z nich je zaměřen na téma otevřenost, zjevnost, odhalování a jeho tradice. Druhé mají svým námětem zakořenění člověka v otevřeném okrsku společného světa lidí a obranu a udržování tohoto světa.*“¹³⁴

4.4.1 Pohyb u Aristotela a tři momenty lidské existence u Martina Heideggera

Patočka sám chápe lidský život jako pohyb. Jeho pojetí pohybu navazuje na Aristotela, jenž pohyb chápal jako uskutečňování možnosti (*dynamis*) jako přechod z možnosti

¹³¹ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Negativní platonismus*, Praha: Oikoymenh; 1996. s. 303-306

¹³² Tamtéž, s. 310

¹³³ Srov. tamtéž, s. 319

¹³⁴ PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Pre-historické úvahy*. Praha: Oikoymenh, 2002. s. 25

k uskutečnění (*energeia*).¹³⁵ U Aristotela je ovšem problém, že jeho koncept pohybu je určen pro objektivní svět (tj. svět objektů), kdežto lidská existence je subjektivní. Patočka tedy radikálně odstraňuje hmotnou část z jeho koncepce a existence se sama stává pohybem, nepotřebuje nositele.¹³⁶ Díky tomuto ustanovení vůbec můžeme pohyb vnímat a pozorovat jej (gravitace), lze jej tedy vyvodit z fenoménů (ze způsobu jevení vůbec).¹³⁷ Heidegger oproti tomu, byť též v návaznosti na Aristotela, chápe lidský život jako trojí moment. Prvním momentem je „předstih“ – člověk má *potentia*, kterou může uskutečnit. Druhým momentem je „už“, kdy jsou lidé už vždy na světě a tyto možnosti se nám ve světě otevírají. A třetím momentem je setkání s tím, co se nám otevřelo díky druhému momentu – je to setkání s nitrosvětskými jsoucný, tedy s vnitřními „já“.¹³⁸

Důležité je ale zároveň upozornit, že pravda není pravdou, existuje-li na úrovni adekvace mezi jsoucnem a myšlením tohoto jsoucna, neboť lidská pravda celá leží na úrovni neadekvátnosti – na „*půdě nerovnosti mezi naším myšlením a celkem jsoucna, a na druhé straně neadekvátnosti objektivního jsoucna vůči nám „participujícím“ na výzvě onoho zcela jiného, kterým je Idea.*“¹³⁹ Díky naší nezařazenosti jsme s to poznávat objektivně i subjektivně objekty kolem nás, vymezovat se vůči nim a toto poznávání je našim vztahem podřízenosti vůči celku. Nikdy tedy není možné staticky ulpět s poznáním na jednom místě, na jedné aproximaci, ale pravda tedy „*musí se ustavičně projevovat jako pohyb*“.¹⁴⁰

4.4.2 První pohyb

Tento pohyb je tím nejzákladnějším ze všech tří, je nezbytný a druhé dva pohyby jsou na něm závislé. „*Je to pohyb instinktivně-afektivního souznění se světem a na druhé straně původního vládnutí vlastním organismem, které je předpokládáno ve všech našich dalších,*

¹³⁵ Srov. PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Tělo*. Praha: Oikoyemnh, 2014. s. 102

¹³⁶ Srov. tamtéž, s. 103

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 116

¹³⁸ Srov. tamtéž, s. 91

¹³⁹ PATOČKA, Jan. *Problém pravdy*. Praha: Oikoyemnh; 1996. s. 459

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 464

*svobodnějších způsobech chování, vztahování k lidem a věcem.*¹⁴¹ Důležitým faktorem je zde naše subjektivní tělo, konající subjektivní pohyb a tento způsob před-jazykového bytí je charakteristický pro svět dětí a zvířat (nemají volbu jiného vztahu ke světu).¹⁴² Mohli bychom tento pohyb vztáhnout k existenciální myšlence „nedobrovolné vrženosti do světa“, vztahuje se však k *zemi* jako něčemu pevnému a nehybnému, stejně jako je i „mocí“, tedy tím, co nás poutá a jejím projevem je právě zmíněná tělesnost.¹⁴³ Jednotlivé pohyby jsou zároveň spolu-pohyby a první pohyb není výjimkou. Projevuje se v závislosti na druhém člověku, který nás chrání, dává nám teplo (kompenzuje tělesné a duševní individuace – matka novorozenci, dospělý druhému v případě duševní individuace). V rámci tohoto pohybu usilujeme „o šťastný okamžik, slast, bezprostřednost, je tu zakotveno to, co se nazývá štěstí.“¹⁴⁴ Časová dimenze, která je zde zastoupena, je minulost a základní situace, v níž se nacházíme v rámci prvního pohybu, je *nahodilost* (související se zmíněnými afekty, instinkty).¹⁴⁵

Co se pravdy v tomto pohybu týče, je třeba si uvědomit, že tento neobsahuje distanci, ani celkovost – týká se bezprostředně daného, založeného na instinktech a afektech. I z toho důvodu je jeho geometrickým obrazcem kruh. Uvědomíme-li si například Maslowovu pyramidu potřeb, je to nekončící cyklus uspokojování našich základních potřeb. Distance (je nutnou premisou pro celek) není v souladu s daností, tudíž v tomto pohybu nemůžeme nalézt pravdu. Na druhou stranu – i vzhledem k závislosti druhých dvou pohybů na něm – je pro pravdu naprosto nezbytný. Je možností pro uskutečnění, nalezení pravdy.

Zároveň však tento pohyb pravdu (pravou podstatu pohybu) zakrývá jejím ignorováním, vytěsňuje ji.¹⁴⁶

¹⁴¹ PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Tělo*. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 101

¹⁴² Srov. tamtéž, s. 98

¹⁴³ Srov. tamtéž, s. 105

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 111

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 106

¹⁴⁶ Srov. PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Tělo*. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 106

4.4.3 Druhý pohyb

Tento pohyb je mezistupněm mezi prvním a třetím, neboť obsahuje prvky shodné prvky buď z pohybu k moci, či z pohybu k pravdě. Druhý pohyb je postaven na významu reprodukce lidského života, jež je prováděna prací.¹⁴⁷ Především je to pohyb instrumentální, neboť k práci potřebujeme různé nástroje, a vytvářením věcí pomocí těchto nástrojů „přesahujeme“, prodlužujeme svou lidskou existenci a formujeme tím i vlastní život. Formujeme jej ve smyslu toho, že vytváříme naše „neorganické tělo“ – můžeme si to představit na případu jakéhokoliv nástroje do ruky (ať už je to pero, kladivo či prut), jímž „sebeprodlužujeme“, stejně jako to platí i pro dušení činnost a její výtvoř.¹⁴⁸ Racionálně tak můžeme spolupracovat v kolektivu, organizovat se. I z toho důvodu, že je tento pohyb pro člověka nejběžnější (strávíme v práci většinu svého života), je pro něj typickou časovou dimenzí přítomnost. Situace, která definuje druhý pohyb, je *boj, utrpení, provinilost*. Práce je tak bojem plným utrpení. S prvním pohybem má druhý pohyb společný referent – je vázán k zemi.¹⁴⁹

Vzhledem k sebeprodloužení, má druhý pohyb povahu přímky, linie, a tedy je charakterizován *neuzavřeností*.¹⁵⁰ Naše existence se reprodukuje, je neuzavřená, tedy zde chybí celkovost, ovšem opět je jakýmsi patníkem u cesty mířící k třetímu pohybu. Pravdou je zde vztah k celku na základě distance, vzdálení se od konečnosti, od danosti prvního pohybu. Druhý pohyb uskutečňujeme překonáváním bezprostředního, afektivního, a tím je zde uplatňováno zčásti svobodné rozhodnutí. Ačkoliv tu stále nemáme naplněn požadavek celkovosti, přiblížili jsme se pravdě uskutečněním předpokladu distance.

I u tohoto pohybu nacházíme nezkrytost, jímž je zde naše ‚interesovanost‘ v boji, utrpení: „*všimáme si především toho, co je ve shodě s našimi zájmy a přehlízíme to, co jim odporuje.*“¹⁵¹

¹⁴⁷ Srov. PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Tělo*. Praha: Oikoyomenh, 2014. s. 106

¹⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 106

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 111

¹⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 112

¹⁵¹ Tamtéž, s. 111

4.4.4 Třetí pohyb

Je to pohyb usilující o celkovost, neboť „*existence ve smyslu třetího pohybu není ani zakořenění do světa, ani prodlužování bytí, nýbrž úloha pro celý život jako celistvý.*“¹⁵²

Oproti předchozím dvěma pohybům zároveň nejde o sepětí se zemí, ale naopak je naším cílem pozemskou vazbu překonat; překonáváme ji do budoucnosti, neboť se vztahujeme k tomu, co ještě není a co má být vykonáno.¹⁵³

Navážeme-li, co se týče vztahu k pravdě, na pojetí druhého pohybu, jeho distance je zde výraznější. Dosahujeme zde celkovosti i tím, že distance se neobrací do neustálého boje, ale z odstupů můžeme spatřit dříve neviděné – a zde je aplikována *alétheia*: spatříme-li celek, integrujeme dříve zahalené. Lidská existence je ve třetím pohybu skutečnou existencí, potenciál pravdy se zde uskutečňuje a díky tomuto opravdu existujeme. Pokud nám není lhostejné naše bytí, pak nám není lhostejné bytí vůbec, píše Patočka v návaznosti na Heideggerovo „*bytí, jež se vztahuje k vlastnímu bytí*“¹⁵⁴. Je třeba nebýt lhostejný k bytí, abych byl člověkem.¹⁵⁵

Nepravdivost se nachází ovšem i ve třetím pohybu; je jí „zaslepení konečností“¹⁵⁶ – je tím myšleno v podstatě ‚tunelové vidění‘: zaměření na konečné a pro to neschopné vnímat celek. Zmínili jsme integrování dříve skrytého – budeme-li pozorní, všimneme si zužování, zaslepování našeho vidění. Třetí pohyb tedy tyto nepravdivosti odhalí.

Na závěr je třeba podotknout, že pro většinu lidí je přirozený elementární první pohyb a následně druhý pohyb reprodukce. Pro lidskou existenci není nezbytné dosáhnout třetího pohybu, což souvisí s výslovností, či nevýslovností vztahování ke svobodě – tedy, zda dotyční mají, či nemají zkušenosti svobody.

¹⁵² PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Tělo*. Praha: Oikoymenth, 2014. s. 107

¹⁵³ Srov. tamtéž, s. 107

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 39

¹⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 125

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 107

4.4.5 Prozření k pravdě

Jan Patočka měl dar přiblížit současnému člověku a filosofickému laikovi své pojetí přirozeného světa, ke kterému se i dnes vztahují jeho slova ze stati *Platón a popularizace* z roku 1934 „*Platón sám se stále znovu pokoušel ji (teorii idejí, vlastní pozn.) podat a vždy se mu nějak proměnila pod rukama; není pak náhodou, že zvolil cestu dialogu, tj. věčného živého rozhovoru, v němž se střetá dvojí logos a kde dochází k nějakému duševnímu otřesu; z toho se teprv rodí přístup k nejslavnějšímu filozofickému dogmatu všech dob. Aby se z ideosloví něco pochopilo, je nutno právě člověkem nějak otrást v jeho naivním sebezpochopení, v jeho dogmatické sebejistotě.*“¹⁵⁷

Pokud nedochází a nebude docházet k dialogu, lidé nebudou možnost být otřeseni a konfrontovat se s jiným *logos*, s jiným názorem, stále si budou uchovávat své dogma, aniž by pochopili. Takovýto otřes je pro Patočku filosofováním, prozřením k pravdě.

Každý člověk se staví ke světu tak, jak je mu umožněno a jak on sám to umožní v závislosti na své zkušenosti, otevřenosti a schopnosti otřesu či ochotě k němu. Poznání světa (jako „celek“) patří mezi možnosti člověka a není nikdy jen tak, „*liší se svým rázem od nitrosvětského chápání jednotlivin*“ teprve ono dává poté potřebnou jednotu poznání obsahu světa (tj. jednotlivin).¹⁵⁸

Jestliže je ale filozofie poznáváním pravdy, žijí všichni, kteří filozofii neuznávají či nebadají filozoficky, ve lži? Hermeneutika jako nauka o správném výkladu a interpretaci textu se přece může vyskytovat i ve vědě. Není svým způsobem článek o formování glaciální teorie uměleckým textem a ukázkou fascinace světem a jednotlivin v něm?

Patočka definuje filozofii jako „*nikdy kompletně neuskutečnitelný, ale osudově nutný a ustavičně opakovaný pokus o sebechápající vševědění, pokus, jenž od dogmatického zajetí v partikulárním stanovisku přechází k všeobecnosti ducha, a odtud se opět vrací, nyní však*

¹⁵⁷ PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši: Platón a popularizace*, s. 32. Praha: Oikoymenh, 1996.

¹⁵⁸ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši I.: Několik poznámek k světské a mimosvětské pozici filosofie*. Praha: OIKYMENH, 1996. s. 59

již s jasností vnitřního odhodlání, k partikulárnímu stanovisku.¹⁵⁹ Filozofie je primárně metafyzické pojetí světa jako celku, jež nás obklopuje a jednotlivin v něm.¹⁶⁰

5 Svět, životní polohy a otřes smyslu

V této části se pokusím postihnout Patočkovy úvahy nad našimi subjektivními stavy, nad naší naladěností a nakolik nás ovlivňuje ve vztahu ke světu, k lidem kolem nás a v našem vnímání.

5.1 Dimenze světa a životní polohy

Fenomén světa je jeden z nejtíže postižitelných a k jeho charakteristice je potřeba jednoty prožívání, tedy tento fenomén je především fenoménem mého vlastního subjektivního světa.¹⁶¹ Je třeba charakterizovat soubor možností daného života, což Patočka provádí pomocí tří řad neboli tří dimenzí s požadavkem primární charakteristiky časové. „Časová dimenze je první, základní, sama bohatě odstupňovaná a vrstvená.“¹⁶²

Druhá dimenze je tzv. „obsahová, věcně-společenská“¹⁶³, kdy se především setkáváme s objekty (věcmi, lidmi, zvěří...) a třetí dimenze je vnitřní – jsou to tzv. „životní polohy“, jež tvoří náš subjektivní prožívání.¹⁶⁴ V této části je třeba i vysvětlit rozdíl mezi pojmem ‚poloha‘ a pojmem ‚postoj‘, ke kterému se také níže dostanu. Postoj je zde určen jako něco aktivního, je „základní usměrnění pozornosti“, je to podmínka pro akty, oproti tomu poloha je většinou vnímána jako pasivní.¹⁶⁵ Tato pasivita/aktivita není závislá zcela na vůli – postoj

¹⁵⁹ PATOČKA, Jan. Péče o duši I.: Kapitoly ze současné filosofie. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 93

¹⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 93

¹⁶¹ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Dimenze světa. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 81

¹⁶² Tamtéž, s. 82

¹⁶³ tamtéž, s. 82

¹⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 82

¹⁶⁵ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Postoj a poloha. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 84

je vztah k prostředkům, je to možnost, kterou nám dovoluje určitá naše poloha, otevírá nám je k životnímu cíli,¹⁶⁶ ke kterému má tímto vztah.¹⁶⁷

Emoce a nálady jsou stavebními kameny našeho subjektivního prožívání, „*bývají potud hlubší a zásadnější, že podmiňují směr naší pozornosti, její intenzitu a celý její smysl. (...) Mají svou vnitřní logiku, svou vzájemnou podmíněnost a zřetězenost, takže přímo lze říci, že jakýmsi tajným vnitřním poutem jsou připoutány jedna k druhé, že tvoří celek.*“¹⁶⁸ Součástí prožívání vlastního jsoucna je dotazování se na jejich smysl, a tím je zároveň „*předmětem těchto vnitřních pohybů je tedy smysl vlastního života, přibližování se k němu a vzdalování od něho – to, kvůli čemu se život žije, jeho entelecheia?*“¹⁶⁹

Patočka polohy charakterizuje 1) abstraktně a deduktivně (vycházeje z pojmu smyslu života a možností v něm), 2) konkrétně a deskriptivně (vycházeje od spojitosti polohy s určitou náladou). V prvním případě zmiňuje tři hlavní polohy:¹⁷⁰ Jednou z nejběžnějších poloh je poloha *každodennosti*, je to udržovací stav, braní života se samozřejmostí, ve kterém dochází k ignorování otázky po smyslu.¹⁷¹ Neznamená to ale, že by to byla nečinnost, je to spíš takový „klid zbraní“, je v ní skryté napětí, dané tím klidem, schovávajícím „já“.¹⁷²

Druhou polohou je *strženost*, kdy dochází k spontánnímu zaujetí (i případnou úlohou), setkala jsem se s názvem „flow“ pro tento stav, kdy člověk zapomene na čas následkem zaujetí a ten zkrátka plyne. Třetí poloha je *střízlivost* či *nezávislost*,¹⁷³ kdy zde je to myšleno ve významu ztotožnění se s danou úlohou z vlastní motivace a za vynaložení vlastní energie. Ve druhém případě je každá poloha závislá na odlišném okolí, stejně jako v jednom okolí

¹⁶⁶ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Postoj a poloha. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 87-88

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 88

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 82

¹⁶⁹ PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Postoj a poloha. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 83

¹⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 88

¹⁷¹ Srov. tamtéž, s. 84

¹⁷² Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Každodennost. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 202

¹⁷³ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Postoj a poloha. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 88

můžeme mít různé postoje (s tím se pojí pojmové páry blízkost a dálka, domov a cizota, známost či zvyklost a novota).¹⁷⁴

Výše zmíněné postoje vztahující se k otázce JAK? mohou být pozitivní, či negativní; obě tyto charakteristiky jsou póly, horizontovým vědomím toho, zda se přibližují (či vzdalují) svému životnímu smyslu. Pozitivní postoj zaujímáme k něčemu, co nás baví, zajímá, k horizontu, jenž nás „naplňuje“, oproti tomu negativní postoj je zaměřena proti náležitostem, jež nás „neuspokojují“, obsahuje „prázdnotu“, nudu a naši reakci na ni. Je zajímavé, že se s horizonty, podle toho, jak je vnímáme a zda k nim zaujímáme postoj pozitivní, nebo negativní, pojí i postoj spontánní (lehký) a postoj těžký. Jakmile se předmět, či situace stanou neúnosnými, nevyhnutelnými, nutkavými, musí se řešit, zaujímání postoje je pak zápasem, v němž si musím pomáhat vůlí.¹⁷⁵ Ve spontánním postoji je obsažena možnost výběru, možnost přijetí či odmítnutí, zároveň se v něm „vyhýbám nehodám, bolestem, neúspěchům a jiným poruchám na dráze života.“¹⁷⁶

Osobně bych to mimo jiné přirovnala například ke své dřívější nechtivosti vystupovat před lidmi, jednalo se o výstup mimo mou komfortní zónu, tedy to nebyl horizont, který mi byl příjemný – měla jsem ovšem zájem o diplomacii a o účast v diplomatické simulaci, což mimo jiné zahrnovalo projev před 300 lidmi, ze spontánního postoje jsem tedy vědomě přešla do procesu utváření těžkého postoje, kterým jsem se dostala „za“ své dřívější těžkosti.

Postoj zároveň zaujímáme vždy K ČEMU? K nějakým konstantám (objektivním momentům, situace), k věcem – ovšem, problematika je provázaná s výše zmíněným „těžkým“ postojem. Jakmile jsem jednou donucena vyrovnávat se s nějakým objektem, nebo konstelací (vnímanou subjektivně), může dojít k tomu, že se znepokojivější věci vyhýbám.¹⁷⁷ Tak například lidé po bolestivém ukončení vztahu volí buď život o samotě, nebo vztah bez závazků, aby nedošlo opět k bolesti.

¹⁷⁴ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Postoj a poloha. Praha: Oikoymenth, 2014. s. 90

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 85

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 86

¹⁷⁷ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Postoj a poloha. Praha: Oikoymenth, 2014. s. 86

5.2 Otřes v koncepci Patočkovy filosofie

Na rozdíl od objektivního dějepisu obsahuje filosofie dějin vždy určitý moment subjektivnosti, který se vyjevuje na základě interesovanosti a osudového myšlení každého člověka. „*Teprve tímto interesem na dějinách stává se z pouhého pasivního objektu dějin jejich spoluobjektem, jeho radost a bolest se stává historickou (...)*.“¹⁷⁸ I s filosofií dějin spojuje Patočka svou koncepci tří životních pohybů, vztahuje je k ní jako tři elementární představy, respektive „*tři hluboké pocity dějin*“¹⁷⁹, kdy se vychází z teze o autonomii duchovního impulsu, který osmysluje veškeré lidské konání a žití každé organické formy závisí na proniknutí do podstaty tohoto.

Během dějin filosofie krystalizuje schopnost člověka pochopit celek skutečnosti, kdy se skrze filosofii snažíme zachytit, co dává celku života smysl.¹⁸⁰

Filosofické konstrukce vždy v jednotlivých obdobích rostly na základě srážky, na základě požadavku vyrovnání se s předchozím myšlením, které nepostačovalo, neodpovídalo na nově položené otázky.¹⁸¹

Tento otřes, toto prolomení nastává i ve filosofii výchovy, kdy musí být otřesena jistota člověka v prvním pohybu pohybem ke smyslu.¹⁸² Řekové jako první etapu hlubšího otřesu označovali *údiv* (díky němu člověk odkrývá zájem o Ideu). Ovšem následující věky se liší od tzv. „*předhistorického lidství otřesením tohoto akceptovatelného smyslu*.“¹⁸³

V předešlé podkapitole bylo řečeno něco o životním polohách a o každodennosti. Jedním z možností, jak se pohnout blíž k životnímu smyslu, je zrušení právě naší každodennosti,

¹⁷⁸ PATOČKA, Jan. Péče o duši I.: Filosofie dějin. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 342

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 351

¹⁸⁰ Srov. PATOČKA, Jan. Péče o duši I. Filosofie výchovy. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 372

¹⁸¹ Srov. PATOČKA, Jan. Péče o duši I.: Filosofie dějin. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 345

¹⁸² Srov. PATOČKA, Jan. Péče o duši I. Filosofie výchovy. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 367

¹⁸³ PATOČKA, Jan. Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Mají dějiny smysl? Praha: Oikoymenh, 2002. s. 70

oné všednosti, a to buď prolomením, nebo otřesením.¹⁸⁴ Nejobvyklejším prolomením je snění, jež „*se nás zmocňuje jakoby proti naší vůli, mimo jakýkoli program, bez smyslu a účelu vzhledem ke každodennosti.*“¹⁸⁵ Nejznatelnější je to při nočním snění, kdy zapomínáme vlastní já, vzdáváme se aktivity a jsme fascinováni, neovládáme sebe sama. Dalším druhem prolomení je erotika a sexualita. Erotika jako pohyb otřásá každodenností s vědomím svého krátkého trvání, ať již jako zamilovanost, nebo jako jiné vytržení, které se však velmi brzy vrací k všednosti.¹⁸⁶ Sexualita je též vášnivý pohyb, kdy při původní dravé sexualitě dochází k propadnutí svodům, ke ztrátě kontroly. Do sexuality se soustřeďuje veškerý pud, spojený s rozkoší při následném uvolnění. Tělesnost je životní kontakt a rozkoš je bezprostřednost vnitřního světa, kdy dochází k zúžení světa, a to vede ke *stržení*, k oné druhé poloze.¹⁸⁷

Otřesení každodennosti je prováděno bolestí. Bolestí, před kterou se „*strachujeme, prcháme, vyhýbáme se, protože ve své podstatě jest vitandum.*“^{188,189} Je zajímavá svým projevem „*neschopnosti upokojení v konečném*“¹⁹⁰, je třeba něco víc. Bolest je cit směřovaný k určitému předmětu, kdy se zaměřujeme na možnost, kterou ztrácíme, je uzavřená, i když je stále přítomna – „*život se do ní angažuje vší silou, ale potkává zed'. Tento typ překážky je podstatný pro hlubokou bolest, která vždy v sobě uzavírá nedostatek naděje.*“¹⁹¹

¹⁸⁴ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Prolomení každodennosti. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 221

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 222

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 225

¹⁸⁷ Srov. PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Prolomení každodennosti. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 225-227

¹⁸⁸ „to, čemu je třeba se vyhnout“

¹⁸⁹ PATOČKA, Jan. Fenomenologické spisy III/1: Otřesení každodennosti. Bolest. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 237

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 236

¹⁹¹ Tamtéž, s. 238

6 Falešné zprávy, dezinformace a hoaxy

Budeme-li rozebírat pravdivost z hlediska celkovosti i distance a dá-li se ustanovení třetího pohybu pojímat jako kritické myšlení, pak je třeba i podívat se na tento problém 21. století: falešné zprávy, dezinformace a hoaxy.

Vzhledem k tomu, že druhý pohyb je postaven na reprodukci, práci, tvorbě – většinou k dotyčné akci, uskutečnění, potřebujeme nástroj – buď to jsou hmotné nástroje, anebo pro dnešní dobu tak příznačné informace. Potřebujeme se vztahovat ke světu skrze naši znalost o něm, kterou získáváme právě z těchto informací – často produkováných někým jiným. V souvislosti se zmíněným logickým pozitivismem, kdy Patočka upozorňoval na jazykové konstrukty, pojmy, s kterými utváříme naši představu o světě, je velmi důležité, nakolik jsou dané jazykové konstrukty pravdivé ve smyslu fakticity, správnost (*orthotés*), neboť i díky tomu můžeme poznat pravdu v celé neskrytosti – byť na daném místě třeba nemůžeme být fyzicky.

V současnosti velká část informací je produkována skrze internet, který je sám o sobě velkou abstrakcí postavenou na základě jedniček a nul, a jako je lehké uvěřit nepravdivým informacím, už není tak snadné v hloubi této abstrakce nalézt zdroje, ze kterých byla zpráva sestavena – ať je to obrázek, fotografie, úsek článku vytržený z kontextu, nebo třeba jen mylná interpretace přečteného a následně tedy špatná reprodukce dál. Nejprve je pro nás důležité stanovit si jednotlivé pojmy a následně si je vztáhneme k pohybům (a pravdě) lidské existence.

6.1.1 Ustanovení pojmů

Falešná zpráva (fake news) je nepravdivá, nebo zavádějící smyšlená zpráva, kterou autor záměrně tvoří a šíří (většinou na sociálních sítích a v médiích) s cílem ovlivnit myšlení a chování ostatních ve svůj prospěch.¹⁹² Nejvíce nebezpečné jsou zprávy, které kombinují střípky pravdivých informací a zasazují je do celkově lživé a manipulativní zprávy. Tyto zprávy je totiž mnohem těžší odhalit, neboť jsou částečně pravdivé.

¹⁹² Srov. GREGOR, Miloš a Petra VEJVODOVÁ. Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!! Brno: CPress, 2018. s. 8

Důvody pro publikaci těchto zpráv jsou různé, ale je jejich cílem nějaký mocenský zájem a jej sledující manipulaci s veřejným míněním (např. falešné zprávy o Hillary Clinton ovlivnily výhru Donalda Trumpa při prezidentské volbě apod.).

Nejde ovšem o nový fenomén, ale v případě fake news se jedná o *dezinformace*, jejichž podstatou je „*nepravdivá, nebo přinejmenším zavádějící informace a její autor sleduje jen jediný cíl – ovlivnit a zmanipulovat příjemce.*“¹⁹³ Tím může být veřejnost, stejně jako určitá skupina obyvatelstva. M. Gregor a P. Vejvodová varují, že „*ve srovnání s minulostí je znatelný rozdíl v rychlosti jejich šíření. Zatímco před třiceti lety mohlo trvat několik měsíců, než dezinformace oběhla celý svět, dnes se to může stát během jediné hodiny.*“¹⁹⁴ V odborné literatuře se setkáváme i s pojmem *misinformation*, neboli *fáma* – charakterem je stejně nepravdivá jako dezinformace, je ovšem oproti tomu šířena bez vědomí o lživé podstatě.

Hoaxy jsou dalším termínem a v současnosti běžným jevem – jsou to „*poplašné a často zbytečné řetězové zprávy (...), nabádají k dalšímu rozeslání a sdílení.*“¹⁹⁵ Jejich problémem je možné zneužití osobních údajů, neboť přeposílatelé většinou nemažou předešlé příjemce.

S tímto souvisí i pojem konspirační teorie, jejichž autoři sdílejí nějakou víru, smyšlenku (že naše životy ovládá někdo jiný a má k tomu nějaký důvod)¹⁹⁶ a vymezení proti většinovému názoru je smyslem jejich života (např. lidé věřící, že Země je placatá a svět vznikl Božským zásahem). F. Trojan zmiňuje, že cílem konspiračních teorií je cítit se výjimečným. Dalším důvodem vzniku a sdílení konspirační teorie je pocit některých lidí, že nemají nic pod kontrolou a s tím související ztráta pocitu „řádu“ v důsledku nějakého jejich selhání a vnímání světa jako něčeho chaotického, co nelze poznat a co je děsivé – „*dlouhodobý nezdár v pracovní i soukromé sféře*“ vede ke víře konspiracím.¹⁹⁷

¹⁹³ GREGOR, Miloš a Petra VEJVODOVÁ. Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!! Brno: CPress, 2018. s.8

¹⁹⁴ Srov. tamtéž, s. 8

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 45

¹⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 49

¹⁹⁷ srov. TROJAN, František. Konspirační teorie a proč jim lidi věří. Zvol si info. Brno, 2016

V předchozích kapitolách byla věnována pozornost problému pravdy v kontextu totalitního režimu – dezinformace se dlouhodobě využívaly ve válkách, při špionáži, ale velmi důležité byly také pro ideologickou propagandu. Cílem propagandy „*je působit na publikum a úmyslně formovat jeho myšlenky, postoje a chování s cílem dosáhnout reakce v souladu s úmysly a potřebami propagandisty.*“¹⁹⁸ Propaganda se podle Zbyňka Zemana dělí na tři hlavní směry, a to podle zdroje propagandy: 1) bílá propaganda: je synonymem pro public relations, ta využívá ověřené a objektivní informace k vlivu na veřejné mínění, 2) černá propaganda¹⁹⁹ oproti tomu zosobňuje ono negativní hledisko, se kterým máme spojeno slovo propaganda z komunistického režimu v bývalém Československu. Jejími prostředky „*jsou polopravdy, věrohodně působící dezinformace nebo skandalizace, které mají pošpinit a oslabit protivníka. Působí skrytě a zdroje jsou buď zcela falešné, nebo přinejmenším úmyslně zavádějící.*“²⁰⁰ A 3) šedá propaganda, zdánlivě neutrální až pozitivní, jejíž argumenty nejsou vždy založené na pravdivém základě, byť je prezentuje objektivně. Poznáme ji podle toho, že „*informace nemohou být spolehlivě ověřeny a jejich originální zdroj nemusí být zcela zřejmý, což z ní činí nejtajemnější z typů propagandy.*“²⁰¹ Je třeba podotknout, že propaganda není „*typická*“ jen pro státy východního bloku, ale používaly ji hojně i jiné země, ať už Německo, Britové či jiní v závislosti na tom, co bylo třeba sdělit, co bylo třeba ovlivnit. V současnosti ji používají v rámci marketingových tahů některé firmy. Pojem, který je důležitý z hlediska tématu, které sledujeme, je tzv. „*konfirmační zkreslení*“ (*confirmation bias*). Je to „*lidská tendence hledat, interpretovat a pamatovat si informace, jež potvrzují naše existující přesvědčení. (...) Zasahuje to každou volbu, kterou člověk dělá, každý jednotlivý den – položky nákupu, vaše zdraví, výběr partnera, vaše emoce a vaše finance.*“²⁰² Tento pojem je postavený na tom, že každý z nás jako individualita má svůj

¹⁹⁸ GREGOR, Miloš a Petra VEJVODOVÁ. Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!! Brno: CPress, 2018. s. 15

¹⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 15

²⁰⁰ tamtéž, s. 15

²⁰¹ Tamtéž, s. 16

²⁰² EYAL, Nir. Confirmation Bias:: Why You Make Terrible Life Choices. Psychology Today [online]. New York: Sussex Publishers, 1992

subjektivní názor podle zkušenosti a ztotožnění se s nějakým jiným názorem, který je však podobný tomu našemu. V okamžiku, kdy mám nějaký svůj názor, mohu o něm buď diskutovat s lidmi s názorem opačným, nebo mohu diskutovat pouze s lidmi s názorem stejným nebo podobným. V souvislosti s tímto „utvrzováním“ se často mluví o „sociální bublině“ způsobené sociálními sítěmi, tento fenomén tu byl ovšem již dřív a sociální sítě jej pouze zviditelnily a zvýraznily. První výše zmíněná možnost je výstupem z komfortní zóny, možností získání nového úhlu pohledu na danou problematiku, druhá je ovšem právě ono konfirmační zkreslení, kdy člověk není přístupný diskuzi a prezentuje pouze svůj úhel pravdy.²⁰³ Tento fakt byl potvrzen i stanfordskou studií se dvěma skupinami studentů s opačnými názory na trest smrti. Následně měli odpovědět na dvě studie, z nichž každá z nich podporovala názor jedné skupiny. Skupina, která byla pro trest smrti, hodnotila podporující studii jako věrohodnou (a odporující jako nepřesvědčivou), opačná skupina hodnotila opačně. Po ukončení experimentu se ukázaly názory obou skupin jako vyhraněnější než na počátku.²⁰⁴

Vrátíme-li se k Patočkovým pohybům lidské existence, Patočka u druhého pojmu upozorňuje na *interesovanost*, která zakrývá naši pravdu – konkrétně tam říká, že si všímáme především věcí, které jsou „*ve shodě s našimi zájmy*“ a opačný názor přehlízíme, ignorujeme. Je to tedy situace, stav naší vlastní mysli, který nám brání odhalit pravdu. Jak bylo řečeno výše, je problematické tuto zainteresovanost (konfirmační zkreslení) odhalit – museli bychom tomu být učeni, kultivováni a kritickému myšlení jako takovému nelze snadno naučit. Zároveň se nám to prolíná s problematikou smyslu, uspořádanosti světa a individualismu.

Jakým způsobem tedy zamezit onomu konfirmačnímu zkreslení? Osobně se domnívám, že prolomení zainteresovanosti záleží na intenzitě subjektivního ducha, stejně jako je zde podstatná ochota vykročit ze své komfortní zóny, ze svého bezpečného prostoru domova

²⁰³ Srov. JAKOVLJEVIČ, Jan. Proč lidé věří jenom tomu, čemu chtějí. Zvol si info. Brno, 2016

²⁰⁴ Srov. LORD, ROSS a LEPPER. Biased Assimilation and Attitude Polarization: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*. Washington: American Psychological Association, 1979.

a zároveň „vůle“ k otřesu. Jak zmiňuje Patočka, teprve otřesením následkem střetu dvou *logos* dochází k filosofování.²⁰⁵

Ve své filosofii výchovy se Patočka ptá: „*Víte, že lidé navzájem si nerozumějí, poněvadž často žijí na docela jiných úrovních, zdánlivě v témž světě, a přece tak různě a tak daleko od sebe. Zdalipak přes všechnu tuto rozmanitost rozvrhů téhož lidského života existuje něco takového jako jednotný jeho ráz? Něco, co sjednocuje všechny tyto životní roviny, co dává jim všem nějakou jednotu vnitřní?*“²⁰⁶ Vše ale záleží na naší aktivitě, či pasivitě přijímaného smyslu. Patočka poznamenával, že ne každý jednotlivec dosáhne během svého života třetího pohybu, tedy pohybu života v pravdě, většinou skončí po dokončení pohybu druhého k práci, kdy následně neustále provádí boj, zažívá každodenní utrpení s všedností. Patočka se naší naladěností na předměty a situace kolem nás zabývá v souvislosti s životními polohami – každý máme nějaký svůj „subjektivní stav“, tak jak jest, a svou polohu. Pro moderního člověka žijícího v chráněnosti života je to nejčastěji právě ona poloha zaměstnání, práce, jež nazývá úrovní každodennosti.²⁰⁷

V průběhu života, i jen v průběhu dne prožíváme široké spektrum nálad, které jsou základem pro životní úroveň a polohu. Polohy jsou tedy vždy a především „*jakousi výzvou pro vlastní já, aby zaujalo stanovisko, a tato stanoviska jsou to vsutku, čím „já“ na životní pole, otevřené v životní poloze, především odpovídá.*“²⁰⁸ Ovšem je třeba si uvědomit naši polohu v různých životních situacích, nakolik některé polohy jsou závislé na dostatku distance, reflexe, otevřenosti... To je jedním z důvodů odlišnosti našeho chování v bezpečí domova, mezi lidmi, jež mě znají odmala, kteří mě provázeli prvním životním pohybem, a chování na veřejnosti, kde zaujímáme polohu s větší distancí k okolním objektům a například i s menší mírou otevřenosti, s tím souvisí, podle mého názoru, i míra poznávání, a to jak aktivního, tak pasivního. Ovšem, jen ti „*lidé, kteří nesetrvávají ve skromnosti pasivně přijímaného smyslu, nemohou se spokojit onou úlohou, která je jim tak uložena, a k tomu*

²⁰⁵ Srov. PATOČKA, Jan. *Péče o duši: Platón a popularizace*. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 32

²⁰⁶ PATOČKA, Jan. *Péče o duši I. Filosofie výchovy*. Praha: Oikoymenh, 1996. s. 376

²⁰⁷ Srov. PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Svět a předmětnost*. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 56-57

²⁰⁸ Tamtéž, s. 58

náleží (...) nová možnost vztahu k bytí a smyslu, která nespočívá v hotově, předem přijaté odpovědi, nýbrž v tázání, a tou je právě filosofie. ²⁰⁹

Je-li většina lidí běžně v poloze každodennosti, současná covidová konstelace je pro ně naprosto „otřesná“ tím významem, že přicházejí o své hodnoty, jsou ovládáni většími výkyvy nálad, především frustrace, zoufalství, jež souvisí s nenaplněností, nevyplněností... Důvěra v dezinformace nesouvisí ani tak se vzděláním, nýbrž spíše s aktuálním emocionálním stavem a se zkratkovitým jednáním.²¹⁰ Beránek ve své diplomové práci rozděluje publikum dezinformačních kanálů podle podstatného faktoru, jímž je věk, na dvě skupiny – první skupinou jsou lidé s věkem nad 60 let nižšího vzdělání, kteří většinou důvěřují neověřeným zprávám z okolí a nejsou spokojeni se statutem quo. Poznává, že většinou jsou zklamáni post-revolučním vývojem. Druhou skupinu pak tvoří neúspěšní mladí lidé.²¹¹ Senioři zároveň bývají velmi často citlivější na tabuizovaná a kontroverzní témata, která v nich vyvolávají obavy, a též nedbají na kontrolu zdrojů informací, jež se k nim (často e- mailem) dostanou a bezmyšlenkovitě je šíří dál.²¹² Opět, je to pochopitelné – obrátíme-li se znovu k Patočkovi, jenž pracuje ve své práci i s náladami, emocemi, jež tvoří náš „subjektivní stav“, kterým se vyhraňujeme vůči okolí, vůči objektům v něm a zároveň na ně nějakým způsobem samy působíme.

Zmínila jsem výše současnou nestandardní situaci spojenou s otřesem naší každodennosti tím, že jsme si zvykli žít v našem bezpečném centru domova, kdy jsme kolem sebe měli známé předměty, setkávali jsme se na ulici se stejnými lidmi, kteří šli do práce v náš čas, měli jsme „zaběhaný“ rozvrh všedního dne, který byl většinou jeden jako druhý, byl předvídatelný, byl jistotou. S příchodem pandemie došlo k omezení osobních svobod za účelem ochrany veřejného zdraví a lidé přišli o tuto svou jistotu – ne za účelem prolomení

²⁰⁹ PATOČKA, Jan. Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Mají dějiny smysl? Praha: Oikoymenh, 2002. s. 70

²¹⁰ Srov. BERÁNEK, Matěj. *Fenomén dezinformace v českém mediálním prostředí*. Praha, 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra elektronické kultury a sémiotiky. s. 26

²¹¹ Srov. BERÁNEK, Matěj. *Fenomén dezinformace v českém mediálním prostředí*. Praha, 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra elektronické kultury a sémiotiky. s. 26

²¹² Tamtéž, s. 27

erotikou, sexualitou, sněním, ale bolestí. Bolestí spojenou se ztrátou jistot, se ztrátou důvěry – ať již ve vládu, v instituce, v zodpovědnost občanů dodržovat vládní nařízení...

Agentura STEM provedla na přelomu ledna a února šetření, při kterém se ukázalo, že v českém prostředí věří dezinformacím až 40 % lidí. Agentura STEM jako nejčastější charakteristiku dotyčných vyjadřuje, že většinou to jsou lidé, jež ztratili důvěru v média, důvěru v demokracii a jsou přesvědčeni, že jiní jsou zvýhodňováni. Upozorňuje, že to je jiná skupina, než která věří dezinformacím „běžně“, její složení se proměňuje i pod tlakem této nedůvěry a pocitu, že je „nikdo neslyší“.²¹³

Vždy jsem si kladla otázku, zda metoda kritického myšlení, které se primárně snažím naučit i nyní děti na základní škole, není jedna z metod filosofie, neboť nás vede k pochybování o přečteném, naučeném, a tím nám může otevřít nové obzory. Rozhodně je to ale metoda vědeckosti, metoda vedoucí k *orthotés*, ověřující správnost ‚systematické‘ pravdy. Anna Hogenová ve své stati o prosazování *orthotés* píše mimo jiné o ztrátě citu pro abstraktní systémy, o ztrátě nadhledu pro subjektivitu, o ztrátě vnímání subjektu jako právoplatného subjektu a ne jen jako odcizeného objektu... Nemůže víra lidí věřících v konspirační teorie a dezinformace plynouti mj. právě z pocitu této odcizenosti? Svět je vymknut z kloubů, vlivem technického pokroku je tok informací velmi rychlý a ne každý této rychlosti stačí, ne každý mu rozumí. Jsme existenciálně vrženi do světa, se kterým se musíme popasovat a nemáme již v moderní době nezpochybnitelné dřívější jistoty ve formě mýtu, ve formě folklórních pověstí a folklórem stanovených hranic.

²¹³ Srov. CIROKOVÁ, Kristina. Proč Češi věří fámám o covidu. *Seznam zprávy*. Praha: Seznam.cz, c1996–2021, 2021-04-05. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/veri-famam-o-covidu-maji-pocit-ze-jejich-hlas-neni-slyset-rika-odbornik-149351>

Závěr

Po předešlém rozboru docházím k tomu, že kritické myšlení, hledání pravdy a hlubšího smyslu není ani tak způsobeno ztrátou citu pro věci, pro abstraktní systémy, spíše vypovídá o silném působení emocí na naše vlastní prožívání a tím i skrze toto panoptikum vnímání fenoménu nitrosvěta i světa vnějšího. Síle emocí, které se dlouhodobě podceňují právě v návaznosti na systematickosti *orthotés*, neboť tu nelze vše objektivizovat a psychologicky zkoumat, ale je nutné si uvědomit, že každý jednotlivec, každé já, je svým vlastním jedinečným já. Je možné nalézt nějaké korelace, ale primárně každý z nás má zkušenost s jinými strachy, máme jinou každodennost, máme jinou naši sféru domova, sféru bezpečí, stejně jako každý máme různé spektrum životních poloh v určitém horizontu nad rámec těch tří poloh základních.

Mediální výchova má rozhodně v boji s dezinformacemi a s nalézáním pravdy své vlastní místo, ale důležitější „vědou“, jež zde získává na důležitosti, je psychohygienu. Psychohygienu jako práce s vlastním já, s fenoménem vnitřního světa, s vlastními emocemi, jako předcházení stresu, negativním emocím, jako filosofické nacházení klidu a pozitivního postoje skrze „ulevující momenty“²¹⁴, jak je zmiňuje Patočka – skrze vtíp a humor, vypravování (obraznost) a anekdotu, kdy směšno a komično uvolňuje napětí jako jistá neadekvátnost.²¹⁵

Připomeneme-li si, co jsme si řekli na začátku: hledání pravdy ve smyslu *alétheia*, ve smyslu neskrytosti, podmiňují dvě věci – celkovost a distance. Zároveň, abychom byli s to odhalit „fakt“ ve smyslu pravdivosti informace, je třeba být v klidném a stabilním emocionálním stavu, neboť k víře v dezinformace a jejich šíření dochází následkem zkratkovitého emocionálního jednání. Aby nedocházelo k našemu „ztotožnění“ se s problémem, s obavami, které v nás má dezinformace obsažená v fake news nebo v konspirační teorii vyvolat, měli bychom být schopni o daném problému uvažovat konstruktivně, s nadhledem,

²¹⁴ Srov. PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Otřesení každodennosti: Momenty ulevující*. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 243-244

²¹⁵ Srov. PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Otřesení každodennosti: Směšno a komično*. Praha: Oikoymenh, 2014. s. 245

tedy udržet si od něj distanci a vnímat problematiku celistvě. Povede-li se nám oprostít se od „pozemských“ starostí dimenze každodennosti, prolomit neustálý boj prací a vnímat vyšší smysl jsoucen kolem nás, můžeme dosáhnout třetího pohybu, tedy pohybu „života v pravdě“.

S tím souvisí výslovná zkušenost svobody, kdy jsme si vědomi potřeby překonání vlastních omezení vnímání, a tedy i myšlení. Je to přijetí rizika, se kterým vstupujeme k analýze nesmyslového, neboť smyslové nepostačuje ke komplexnímu poznání. Je to vyjádření nelhostejnosti ke světu kolem nás, a tím i naše vztahování se do budoucna. Vůlí k ověřování informací, k otevřené diskuzi s lidmi opačného názoru prolamujeme hranice své komfortnosti, svého pohodlí každodennosti a rozvíjíme se poznáním celku skrze distanci.

Seznam použitých informačních zdrojů

ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Překlad Jana Fraňková ... et al.; et al.. Praha: OIKOYMENH, 1996. ISBN 80-86005-13-5.

ARON, Raymond; SCHIRMBECK, Samuel; SCHIRMBECK, Samuel. Demokracie a totalitarismus. 1993. in MÁCHOVÁ, Marcela. Demokracie a totalitarismus, 5 s. Dostupné na WWW: http://sociologie.unas.cz/2002_2003/Aron_Demokracieatotalitarismus.doc

BALÍK, Stanislav. *SBORNÍK PRACÍ FILOZOFICKÉ FAKULTY BRNĚNSKÉ UNIVERZITY: Totalitní a autoritativní režimy* [online]. Brno: Filosofická fakulta Masarykovy university, 2007 [cit. 2021-03-05]. s. 41-52. ISSN 0231-7710. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/hanpodle/11222.digilib/102299/C_Historica_54-2007-1_5.pdf?sequ

BERÁNEK, Matěj. *Fenomén dezinformace v českém mediálním prostředí*. Praha, 2019. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Katedra elektronické kultury a sémiotiky. Vedoucí práce Švantner, Martin.

CIROKOVÁ, Kristina. Proč Češi věří fámám o covidu. *Seznam zprávy* [online]. Praha: Seznam.cz, c1996–2021, 2021-04-05 [cit. 2021-04-06]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/veri-famam-o-covidu-maji-pocit-ze-jejich-hlas-neni-slyset-rika-odbornik-149351>

ČERMÁK, Josef. Pravda. ČERMÁK, Josef. *Velká všeobecná encyklopedie*. V Praze: Euromedia Group, 2010, s 772. ISBN 978-80-86938-94-3.

Diderot: velká všeobecná encyklopedie. A-B; Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902723-2-0.

DOSTÁLOVÁ, Alena. *Aristotelská logika* [online]. 2016, 19 stran, [cit. 2017-01-24]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/41519338-Aristotelska-logika-pojem.html>

EYAL, Nir. Confirmation Bias:: Why You Make Terrible Life Choices. *Psychology Today* [online]. New York: Sussex Publishers, 1992, 2017-10-17 [cit. 2021-01-31]. Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/automatic-you/201710/confirmation-bias-why-you-make-terrible-life-choices>

GREGOR, Miloš a Petra VEJVODOVÁ. *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích!!!*. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-1805-4.

HEGEL, G. W. F. *Logika ako veda I*. Bratislava: Pravda, 1986. publ. číslo 75-054-86.

HEGEL, G. W. F. *Malá logika*. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0153-3

HOGENOVÁ, Anna. Jak se prosazovala "Orthotés"? *E-LOGOS: Electronic Journal for Philosophy* [online]. Praha: Katedra filosofie Ekonomické fakulty VŠE, 2001, 2001-06-01, **8**.(1) [cit. 2021-04-06]. ISSN 1121-0442. Dostupné z: https://e-logos.vse.cz/artkey/elg-200101-0023_Jak-se-prosazovala-Orthotés.php?back=%2Fsearch.php%3Fquery%3Daletheia%26sfrom%3D0%26spage%3D30

HOLÁ, Klára. Platónova světelná metafyzika jako základ výchovy. *PAIDEIA: Philosophical E-journal of Charles University* [online]. Praha: Pedagogická fakulta, 2010, 2. 7. 2010, **VII**(2), 13 [cit. 2017-12-28], [cit. s. 4]. ISSN 1214-8725. Dostupné z: https://paideia.pedf.cuni.cz/download/hola_metafyzika.pdf

JAKOVLJEVIČ, Jan. Proč lidé věří jenom tomu, čemu chtějí. *Zvol si info* [online]. Brno, 2016, 2017-08-24 [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: <https://zvolsi.info/2017/08/24/proc-lide-veri-jenom-tomu-cemu-chteji/>

JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie*. Praha: Karolinum, 1991. ISBN 80-706-6431-2.

JOCH, Roman. Socialismus a komunismus: styčné body a rozdíly. *Revue Politika: Politika v České republice* [online]. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 5/2006, **IV**.(5) [cit. 2017-03-30]. ISSN 1214-0899. Dostupné z: <https://www.cdk.cz/socialismus-komunismus-stycne-body-rozdily>

LORD, Charles G., Lee ROSS a Mark R. LEPPER. Biased Assimilation and Attitude Polarization:: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence. *Journal of Personality and Social Psychology* [online]. Washington: American Psychological Association, 1965, 1979-02-16, **31**(11), 2098-2109 [cit. 2021-01-31]. ISSN 1939-1315. Dostupné z: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.372.1743&rep=rep1&type=pdf>

MYNARÍKOVÁ, Lenka. *Psychologie lži*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5472-7.

NĚMEC, Václav, KOHUT, Martin, ed. Totalitní systémy meziválečného období. *Dějepis.com* [online]. Václav Němec, 1997 [cit. 2017-03-30]. Dostupné z: <https://www.dejepis.com/ucebnice/totalitni-systemy-mezivalecneho-obdobi/>

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši I.: Několik poznámek k světské a mimosvětské pozici filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši I.: Platón a popularizace*, s. 33. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši I.: Theologie a filozofie*, s. 15, Praha: Oikoymenh; 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PATOČKA, Jan, Ivan CHVATÍK a Pavel KOUBA. *Péče o duši III.: Kacířské eseje o filosofii dějin: Pre-historické úvahy*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-054-8.

PATOČKA, Jan, Jan FREI a Ivan CHVATÍK. *Fenomenologické spisy I.: Problém evidence*. 6. Praha: Oikoymenh, 2008. s. 15. ISBN 978-80-7298-307-0.

PATOČKA, Jan, Jan FREI a Ivan CHVATÍK. *Fenomenologické spisy I: Přirozený svět II*. Praha: Oikoymenh, 2008. ISBN 978-80-7298-307-0.

PATOČKA, Jan, Pavel KOUBA a Ivan CHVATÍK. *Péče o duši II.* Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-860-0591-7.

PATOČKA, Jan. *Fenomenologické spisy III/1: Tělo*. Praha: Oikoymenh, 2014. ISBN 978-80-7298-450-3.

PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. 3., opr. vyd. Praha: Oikoymenh, 2007. ISBN 978-80-7298-273-8.

PATOČKA, Jan. *Péče o duši I.: Problém pravdy z hlediska negativního platonismu*, s. 447-480, Praha: Oikoymenh; 1996. ISBN 80-86005-24-0.

PLATÓN. *Ústava*. 6, opravené vydání. Praha: Oikoymenh, 2005. Citováno [cit. 2018-10-14]. ISBN 80-7298-142-0

SPIRE, Antoine a Václav HAVEL. Rozhovory Václava Havla: Na straně pravdy proti lži. *Listy.: Časopis československé socialistické opozice* [online]. Praha: Řím, 1983-04-03, VIII(2), 1-7 [cit. 2017-09-14]. Dostupné z: <https://www.rozhovoryvh.cz/cs/id/60>

ŠTĚPÁNKOVÁ Olga, PASEKA Vladimír: Sociologická encyklopedie: Ideologie. [online] Sociologický ústav AV, 2018. [cit. 2020-11-29]. Dostupné na WWW: Ideologie (MSgS) – Sociologická encyklopedie (cas.cz)

TROJAN, František. Konspirační teorie a proč jim lidi věří. *Zvol si info* [online]. Brno, 2016, 2019-04-15 [cit. 2020-03-31]. Dostupné z: <https://zvolsi.info/2019/04/15/konspiracni-teorie-a-proc-jim-lidi-veri-%f0%9f%91%80/>

VLČEK, Miroslav. ALETHEIA kai PROTE FILOSOFIA: Místo a úloha pravdy v Aristotelově koncepci vědění. *E-LOGOS: Electronic journal for philosophy* [online]. Praha: VŠE, 2002, 2002, IX (1), 15 [cit. 2017-12-19], [cit. s. 3]. ISSN 1211-0442. Dostupné z: <https://e-logos.vse.cz/pdfs/elg/2002/01/02.pdf>